Artuklu Kurdology
e-ISSN: 3062-0236
(19) March 2025

ڕەنگڤەدانا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی دناڤ کوردانداِ

The Reflection of Zembilfiroş Epic Among the Kurds

Zembilfiroş Destanı'nın Kürtler Arasındaki Yansıması

Karwan Salih WAISY

https://orcid.org/0000-0001-9116-1843 | salih.waisy@uoz.edu.krd
Zankoya Zaxoyê, Fakulteya Zanistên Mirovî, Beşa Dîrokê, Zaxo- HKI- Iraq
ROR ID: https://ror.org/05sd1pz50

Jêgir *Citation* Atıf	Waisy, K. S. ڕەنگڤەدانا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی دناڤ کوردانداِ *Artuklu Kurdology* (19). 78-105 DOI: 10.35859/artuklukurdology.1628694
Dîroka Şandinê Submission Date Geliş tarihi	22.12.2024
Dîroka Qebûlê *Acceptance Date* Kabul Tarihi	03.02.2025
Dîroka Weşandinê *Publication Date* Yayın tarihi	30.03.2025
Cureyê Gotarê *Article Type* Makale Türü	Gotara vekolînê Research article Araştırma makalesi
Hakemtî Peer-Review Hakemlik	Cot Nenas – Du ji derve Double anonymized - Two External Çift Taraflı Kör Hakemlik – İki hakem
Beyana Etîk *Ethical Statement* Etik Beyanı	Hatîye beyankirin ku di pêkanîn û nivîsîna vê xebatê de hemû rêzikên zanistî û etîk hatine şopandin û hemû çavkanî bi awayekî têkûz hatine referanskirin *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.* Bu çalışma yapılırken ve yazılırken bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıfta bulunulduğu beyan edilir.
Kontrola Întihalê *Plagiarism Checks* Benzerlik Kontrolü	Belê – İntihal.net *Yes – İntihal.net* Evet – İntihal.net
Nakokiyên Berjewendiyan *Conflicts of Interest* Çikar Çatışması	Di gotarê de di navbera nivîskar û ti alîyên din nakokîya berjewendîyê tune ye. *There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.* Yazar ile makalede yer alan taraflar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Alîkarîya Darayî *Grant Support* Maddi Destek	Nivîskar beyan dike ku wan wî ji bo vê vekolînê ti fonên derveyî wernegirtine. *The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.* Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul etmektedirler.
Mafê Telîfê & Destûr *Copyright & License* Telif Hakkı & Lisanslama	Nivîskar li jer lîsansa CC BY-NC 4.0 mafê xwe yê li ser xebata xwe diparêzin. *Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.* Dergide yayın yapan yazarlar, CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif haklarını saklı tutarlar.
Agahîyên Îndeksan *Dizinleme Bilgisi* Indexing	DOAJ, ErihPlus, MLA, ProQuest, Linguistic Bibliography

پۆختە

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆش ئێک ژ ناڤودەنگترین جیرۆکێن سوفیگەرێن ئایینی یە دەربرینێ ژ کەتوارێ ژیارا جڤاکێ کوردی دکەت و ڕەنگڤەدانەکا باش دناڤ مێژوویا کوردیدا هەیە و بوویە ئەگەرێ هندێ چەندین بوچوونێن جودا جودا لدۆر ڕووداونێن ئەوێ بهێنە دیارکرن، چەندین دەقێن ئەفسانەیا زەمبیل فرۆشی ژلایێ نڤێسەرێن کورد ڤە هاتینە نڤێسین، ب مەرەما ڕونکرنا ڕاستی و کاریگەرییا ئەڤێ ئەفسانێ دناڤ ڕووداونێن دیرۆکا کوردیدا ئەڤ بابەتە هاتیە هەلبژاردن داکۆ ب شێوەیەکێ زانستی ئەڤ ئەفسانەیا دیرۆکی بهێتە شرۆڤەکرن.ئارمانجا سەرەکی ژ ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەکۆلینی ئەوە ڕاستییا مژارێن گرێدایی ب ئەڤێ ئەفسانێ ڤە و دەقێن ئەوێ ب شێوەیەکێ زانستی بهێنە خوێاکرن، داکۆ هەبوونا ئەڤێ ئەفسانێ ب ڕۆن بهێتە خوێاکرن، ژبەرکۆ گەلەک لایەنێن ئەڤێ ئەفسانێ هێشتا ب شێوەیێن زارەکی دهێنە گوتن. دگەل نڤێسینا خۆ ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت بەرسڤا چەندین مژارێن گرێدایی ب ئەڤێ ئەفسانێ ڤە مینا زەمبیل فرۆش کی بوو و سەرهاتیا ئەوی ل کیڤە هاتیە ڕووداn؟ هزروبیرێن کوردناسان ل دۆر ئەوی چاوان؟ مەزارێ زەمبیل فرۆشی دکەڤیتە کیڤە؟ چەوا زانایان بەرێخۆدایە کاریگەرییا ئەڤێ ئەفسانەیا کوردی دناڤ کورداندا؟چەند دەقێن سەرهاتییا ئەفسانەیا زەمبیل فرۆشی هەنە؟ کەڤترین دەقێن جیرۆکا زەمبیل فرۆشی چنە ؟ بدەت. دیسان ژ ئەنجامێن ئەڤێ ڤەکۆلینێ خوێا دبیت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی بناخەیەکێ سوفیگەری بخۆڤەگرتیە و کارڤەدانەکا زۆر دناڤ کورداندا کرییە و بوویە چەقەکێ گرنگێ سۆفیگەریێ دمێژوویا کوردیدا

پەیڤێن سەرەکی: ئەفسانەیا زەمبیل فرۆشی، کورد، مەزار، دەق و کوردناس.

خالێن سەرەکی:

بناخێن دیرۆکی نیشاندەن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی یا سۆفیگەری بوو.

ددیتنێن خۆدا کوردناسان دیارکرییە ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی بڕێکا فۆلکۆرێ زارەکی گەلەک دناڤ کورداندا ڕەنگڤەدایە.

گەلەک دەقێن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی هەنە، بەلێ یا فەقیێ تەیران گەلەک دناڤ کورداندا بەلاڤبوویە.

گەلەک بۆچوون دەربارەی مرنا زەمبیلفرۆشی هاتینە دیارکرن و دئەڤێ ڤەکۆلینێدا مرنا ئەوی ل باتیفا هاتیە پشت ڕاستکرن.

Abstract

The Epic of Zembilfiroş is one of the most well-known religion spiritual epic, which revealed the reality of Kurdish society life and it has a great reflection in the Kurdish history, as a result it has some different points regarding to its events, there are different manuscripts of Zembilfiroş epic wrote by Kurdish scholars. With the aim of showing the reality and influence of this epic among the Kurdish history events, this subject is being chosen to explore this historical epic scientifically. The main objective of this study is to depict the relevant events of this epic and its manuscripts in a scientific approach in order to show its reality, as many epacts of this epic are remained verbally. Within its writing this study attempts to answer some relevant questions relating to its events such as who was Zembilfiroş? Where its epic happened? What were the Kurdologist viewpoints on it? Where is its grave situated? How did the scholars look at this Kurdish epic reflection among the Kurds? There are how many manuscripts of Zembilfiroş epic? What are the oldest manuscripts of Zembilfiroş epic? Also from Results of this article appears that Zembilfiroş epic had religious structure and reflected among Kurdish greatly likewise it became a significance religious aspect in the Kurdish history.

Keywords: Zembilfiroş epic, Kurds, grave, manuscripts, Kurdologists.

Highlights

Historical structure showed that the Zembilfiroş epic is a mysticism.

In their viewpoints the Kurdologists explored the Zembilfiroş epic reflected among the Kurds through oral folklore.

There are some manuscripts on the Zembilfiroş epic, that of Feqi Teyran reflected among the Kurds greatly.

There are many viewpoints on the Zembilfiroş death, in this study it has been presented he was certainly died in Batifa.

Öz

Zembilfiroş Destanı, Kürt toplum yaşamının gerçekliğini ortaya koyan en bilinen dinsel manevi destanlardan biridir ve Kürt tarihinde büyük bir yansıması vardır. Kürt bilginleri tarafından yazılmış Zembilfiroş destanının farklı el yazmaları vardır. Bu konu destan ve Kürt tarihi olayları arasındaki gerçekliğini ve etkisini göstermeyi amaçlayarak, bu tarihi destanı bilimsel olarak incelemek için seçilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, bu destanın ilgili olaylarını ve el yazmalarını bilimsel bir yaklaşımla tasvir ederek gerçekliğini göstermektir, çünkü bu destanın birçok tarafı sözlü olarak kalmıştır. Bu çalışmada Zembilfiroş kimdir? Destan nerede yaşandı? Kürdologların bu destan hakkındaki görüşleri nelerdir? Mezarı nerededir? Bilginler bu Kürt destanının Kürtler arasındaki yansımasına nasıl bakmaktadır? Zembilfiroş destanının kaç el yazması bulunmaktadır? Zembilfiroş destanının en eski el yazmaları hangileridir? Araştırmanın sonuçları Zembilfiroş efsanesinin tasavvufi kökenlere dayandığını ve Kürtler arasında geniş yankı uyandırdığını, dolayısıyla Kürt tarihinde tasavvufun önemli kaynaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zembilfiroş destanı, Kürtler, mezar, el yazmaları ve bilginler.

Öne Çıkanlar

Tarihsel yapı, Zembilfiroş destanının bir tasavvuf olduğunu gösterdi.

Kürdologlar, kendi bakış açılarına göre, sözlü folklore aracılığıyla Kürtler arasında yansıyan Zembilfiroş destanını araştırdılar.

Zembilfiroş destanı hakkında bazı el yazmaları var, Feqi Teyran'ın destanı Kürtler arasında büyük ölçüde yansımıştır.

Zembilfiroş ölümü hakkında birçok bakış açısı vardır, bu çalışmada kesinlikle Batifa'da öldüğü sunulmuştur.

پێشەکی

ئەفسانە ئێک ژ ئەوان مژارێن گرنگە یێن ل دیرۆکێدا هاتینە باسکرن، ئەڤ مژارە گەلەک بابەتێن دیرۆکی، کولتۆری و فۆلکۆری بخۆڤەدگریت، پتریا جاران ئەفسانە دەربرینێ ژ بوویەرێن گرێدایی ب جڤاکی و ئایینی ڤە دکەت، دبیت ئەو ڕووداندا دئەفسانەێدا دەربرینێ ژ ڕویدانەکا ڕاستەقینە یان ئاشوپی بکەت و مژارێن ئەوێ بڕێکا پێشهات و پێشڤەچوونێن دیاردەێن جڤاکی دناڤ میللەتاندا بەلاڤ ببەن، ئەڤ چەندە بڕێکا ستران، دیاردێن جڤاکی و ڕویدانێن مێژووی دناڤ خەلکێ دا بەلاڤ دبن و ڕەنگڤەدانەکا ئاشکەرا دکەن سەر ڕەوشا جڤاکی و بڕێکا دیاردێن جڤاکی بوویەرێن ئەوێ ژ جیلەکێ بۆ جیلەکێ دهێنە ڤەگوهاستن. مژارێن ئەڤێ ئەفسانەیا لژێر ڤەکۆلینێدا ب هەمان شێوە بڕێکێن زارەکی، ستراتیژن فۆلکۆری، بەیتێن ئایینی ژلایێ دەرویشانڤە ل سەرانسەری کوردستانێ بەلاڤ بوویە.

گرنگییا ئەفسانە زەمبیلفرۆشی دزفریت بۆ بەلاڤبوونا ئەوێ دچوارچووڤەکێ ئایینی، جڤاکی و مێژوویدا، کو کارەکتەرێ ئەوێ یێ سەرەکی هەولدایە ب بڕێکا ڕەوشت پاکی و کەدا ملێ خۆ پێدڤییێن ژیانێ بۆ خۆ پەیدابکەت و دئەڤێ ڕێدا تووشی سەرەدەرییەکا نەپاقژ ژلایێ خاتوونەکێ ڤە دبیت و ژبەر ترسا خۆدێ هەولدەت خۆ ژێ ڕزگار بکەت، ئەڤجا هەلوێستێ ئەوی ڕەنگڤەدانەکا باش ل پشت خۆ هێلایە.

ئارمانجا سەرەکی یا ئەڤێ خواندنێ ڕونکرنا بوویەرێن ئەڤێ ئەفسانێیە دچوارچووڤەکێ دیرۆکیدا داکو بدروستی ڕوودانێن ئەڤێ ئەفسانەیێ دیار بکەن و ڕاستیا ئەڤێ ئەفسانێ بهێتە دیارکرن، ژبەرکۆ ب ڕەنگەکێ دیار ئارمانجا سەرەکی یا ئەفسانەیێ وەرگرتنا سەربۆرانە ژ خەلەتییێن دیرۆکی.

ب شێوەیەکێ گشتی یا ئاشکەرایە پتریا مژارێن ئەڤێ ئەفسانەیێ دبیاڤێ ئەدەبی و فۆلکۆریدا هاتینە ڕونکرن و ئەڤ چەندە تا ڕادەیەکێ بزەحمەت بوو، هەوڵ بهێنە دان مژارێن ئەوێ دچوارچووڤەکێ دیرۆکیدا بهێتە شرۆڤەکرن، بەلێ پشتی گەلەک بزاڤ هاتینە هاڤێتن ژبۆ شرۆڤەکرنا ڕودانێن ئەڤێ ئەفسانەیێ دچوارچووڤەکێ مێژوویدا، دەرفەتەک باش هاتە پێش، کۆ مفا ژ هندەک ژێدەرێن ئەدەبی و کوردناسان بهێتە وەرگرتن. ب ئەڤێ چەندێ هندەک ژێدەرێن باش یێن گرێدایی ب مژارێن ئەڤێ ئەفسانێڤە بدەستڤەهاتن.

گرنگترین ژێدەرێن بۆ شرۆڤەکرنا ئەڤێ خواندنێ پشت بەستن ل سەر هاتیەکرن دەستنڤێسێ (مراد خانێ بایەزیدی، چیرۆکی زەمبیل فروش یادگاری مرادخانی بایەزیدی بە شێوەیی سۆرانی و کرمانجی)، (سەعید دێرەشی -دیوانا فەقێ تەیران) و(م. ڕۆدێنکۆی وتارگەلی ئەدەبی کوردیی سەدەکانی ناوەڕاست و پاشکۆیەک) و (Samur Destana ZembilfroŞû Gulxatû*n*) و لەیلا کەپلان (Li Gorî Çar Epîzotan Berawirdkirina Çar Varyantên Destana ZembîlfiroŞ) ..هتدتر. دئەڤان ژێدەران ڕویدانێن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب شێوەیەکێ گشتی دچوارچووڤەیێن هۆزانێدا هاتینە شرۆڤەکرن، لبەر ڕوناهیا ئەڤان دەقان ڕوودانێن ئەوێ یێن هاتین شرۆڤەکرن.

ڕێبازا بۆ ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەکۆلینێ هاتیە بکارهینان ڕێبازا (چەندایەتی و بەراوردکاریا مێژوویی)یە، چونکی مژارێن ئەڤێ ئەفسانێ لدۆیڤ ڕویدانێن ئەڤێ ئەفسانێ دگونجن و دێ ب ئەڤێ ڕێبازێ شێوازێ ڕویدانێن ئەوێ ب شێوەیەکێ دروست و زانستی هیێن شرۆڤەکرن.

۱.دەستپێک: بناخێ ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی

ئەفسانە کەرەستەیەک بۆ ساخکرنا هندەک بیروباوەرێن ئایینی یێن کەڤن و نوی یە و هندەک کوردناسان مینا (ڤلا دیمیر مینۆرسکی۱۸۷۷-۱۹٦٦ Vladimir Minorsky)، (نیکۆلا مار Nikola Mar) و (بازیل نیکیتین۱۸۸۵- ۱۹٦۰ Basil Nikitin)ی ئەفسانە بۆ ساخکرنا هندەک بیروباوەرێن ئایینی یێن کوردان یێن کەڤن و نوی یا بکارهینای((Resûl,۱۹۷۰,p۱۱ ، ئەڤ ئەفسانەیا زۆر دناڤ کورداندا بەلاڤە و ڕۆژهەلاتناسان زۆر بەیاخە پێدایە، ب چاپکرن و کۆمکرنا ئەوێ ڤە مژوویلبوون، دئەڤێ ئەفسانەێدا زۆر دیمەنێن ژیانا کوردان هاتینە دیارکرن و دشێن ب خالەکا وەرچەرخانێ یا گرێدانا داستانا قارەمانی ب داستانا ئەڤیندارێ ڤە دانین. ئەڤ ئەفسانەیە بڕیار، خواست و سووربوونا ئافرەتا کورد نیشاندەت (. (Resûl, ۲۰۱۰,۵۷-۵۸

لژێر سیبەرا ئەڤێ چەندێ ب ئاشکەرایی خۆیا دبیت چیرۆکێن ئەفسانەی ژ مەژیەکێ هزرڤان و ڕاستیێن سەردەمەکێ پەیدابووینە، واتە چو چیرۆک ژ دەرڤەی هۆش و ژیواری مرۆڤی نینن، لژێر ڤەڕێژا ئەڤێ مژارێ پێدڤییە بهێتە هزرکرن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی بناخەیەکێ مادی و هزری هەبوویە لدۆر هەبوونا دیاردەیەکا ڕاست دناڤ جڤاکێ کوردیدا هاتیە ڤەگێران، پێدڤییە ئەڤێ ئەفسانەیێ هندەک سەربۆر تێدا هەبن و ئەڤ لایەنە بووینە ئەگەرێ پاراستن و ڤەگوهاستنا ئەوێ تا بوویە ئەگەرێ ڕەنگڤەدانا

ئـەوێ دنـاڤ کوردانـدا، ب ئەڤـی ڕەنگـی خۆیـا دبیـت زەمبیلفـرۆش گرێدایـی وژدان و کەلتـۆرێ گشـتی یـێ کـوردان بـوو ژبـەر هنـدێ ب ڕەنگەکـێ بەرفـرە بەربەڵاڤبوویـە و ڕەنگڤەدانـا خـۆ دنـاڤ زانایـێن کوردانـدا کرییـە(Tarduş, ٢٠١٨, ٦٠) .

یـا ئاشـکەراییە ئـەڤ نێزیکـی (٤٠٠) سـاڵایە زەمبیلفـرۆش وەک بەیتـەکا ئەفسـانەی هاتیـە نڤێسـین، دانەیـێن فولکلـۆری، چ کەڤـنتر بـن و ژێـدەرێ بەیتـان بـن یـان نڤێسـەرەکێ دارشـتبیت و دانەیێـن فۆلکلـۆری ژێ هاتبنـە گوتـن، بـۆ دیتنـا سـەرەداڤا هەڤبەندییێـن زەمبیلفـرۆشی ب مێـژووێ ڤـە پێدڤیبـوو، ل گەلـەک سـەمت و ئاسـتان بنێڕیـن و لێبگەریـن، داکـو بزانیـن کانـێ زەمبیلفـرۆش بەرهەمەکـێ ئافراندییـە و نڤێسـەر هەبوویـە یـان ڕوودانـەکا مێـژووی یـە یـان داهێنانـەکا هـزرا کوردانـە و بوویـە هێڤێنـێ دەقەکـێ نڤێسـای یـان ژ کەلتۆرەکـێ دی هاتیـە وەرگرتـن؟ پـاشی چیـرۆکا زەمبیلفـرۆشی دڤێـت چ بێژتـە کـوردان؟ بۆچـی کـوردان هنـدە گرنگیپێدایـە و هنـدە چـەق ژێ برینـە؟ بـۆ لێگەرینـا ئەڤـان پڕسـیارێن گونجایـی پێدڤییـە ل سـەر چـوار بـواران بەرێخـۆ بدەیـن ڕەنگڤەدانـا ئەڤـێ ئەفسـانەیێ وەک:

ڕەنگڤەدانا ژێدەرێن مێژوویی و مادی .

ڕەنگڤەدانا ژێدەرێن چیڕۆک نڤێسای.

ڕەنگڤەدانا فولکلۆرێ زاردەڤ.

ڕەنگڤەدانا هەڤبەندییێن بیانی(Omer, ٢٠١٧, ٣١-٣٢).

ڕەنگڤەدانـا **ژێدەرێـن مێژوویـی و مـادی**: ژبـەر گرنگـی و بەڵاڤبوونـا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی دنـاڤ هەمـی کوردانـدا و کرمانجـان ب تایبـەتی، گەلـەک چـەڤ و تـر ژێ چۆینـە و هـەر دەڤەرەکـێ پارچەیـەکا ئـەوێ یـان دیمەنەکـێ ئـەوێ یـێ گونجـای دگـەل هزروسـەردەمی پاراسـتییە، ژبـەر هنـدێ ب دەهـان شـێوازێن چیـرۆک و گۆتـن و سترانـێ هەنـە. ژێدەرێـن کـوردی یێـن چیرۆکـێ دابـەشی چەندیـن خـاڵان دبـن.

لدۆیـڤ ژێدەرێـن زاردەڤ ب کێمـی دوو تـا سـێ جـھ هەنـە و تێـدا گـۆڕا زەمبیلفـرۆشی یـان جهـێ چیرۆکـێ دیـار دکـەن، کەلهـا فارقینـێ (سـلیڤا نۆکـە) و کەلهـا شـابانییێ ل باتیفـا گولیـان و کەلهـا مێردینـێ دگـەل یـا ئامـەدێ (دیاربەکـرێ) (Tarduş, ٢٠١٨, p٦١). یـا ئاشـکەرایە دوویراتییـا ئەڤـان جهـان ژ ئێـک گۆمـان پـێ دکەفیتـە سـەر هەمیـان، ژبلی هـەر ئێـک وەلاتـێ ئـەوی بیـت و یـێ دی جهـێ مشـەخبوونا ئـەوی بیـت، بـۆ وێنـە، مـراد خـانی زەمبیلفـرۆش کرییـە کـوڕێ پاشـایێ ئامـەدێ و جهـێ چیرۆکـێ کرییـە مێردیـن، دبیـت کەسـەکێ دی، زەمبیلفـرۆشی بکەتـە کـوڕێ میـرێ ئامێدیـێ و جهـێ چیرۆکـێ بکـەت کەلهـا شـابانییێ، ئەڤـێ چەنـدێ ڕەنگـە ژیـوارەک تێـدا هەبیـت(Atlı, ٢٠٢٤,٤٩٤)

هەر چەوا بیت ئەڤ هەرسێ جهە و هندەکێن دی وەک جهێن چیڕۆکێ پێ ناڤداربووینە:

ئـەڤ چیڕۆکـە ل کەلهـا فارقینـێ (سـلیڤا) پایتەختـا میرێـن مـەروانی و ئێکەمیـن دەولەتـا کـوردی ل سـەر دەمـێ دەولەتـا ئیسلامـێ ڕوودایـە و وەسـا هاتیـە نیشـان دا زەمبیلفـرۆشی خـۆ دیـوارێ کەلهێـدا هاڤێتییـە.

هنـدەک دبێـژن ل کەلهـا شـابانییێ ل باکـوورێ ڕۆژهەڵاتـێ زاخـۆ ڕوودایـە و نهـو گـۆڕەک ل سـەر ڕێیـا زاخـۆ- باتیفـا هەیـە، خەلکـێ دەڤـەرێ ب شـێوەیەکێ پیـرۆز بەڕێخۆددەنـێ و وەسـا هزردکـەن گـۆڕا زەمبیلفرۆشـییە. ئـەو ژی هەمـان چیڕۆکـێ ڤەدگێـڕن و دیـار دکـەن زەمبیلفـرۆشی خـۆ دکەلهـا شـابانییێدا هاڤێتییـە خـوارێ.

زەمبیلفـرۆش کـوڕێ پاشـایێ ئامـەدێ بـوو و وەک ل دەقـێ مراخانـێ بایەزیدـدا هاتیـە دیارکـرن جهـێ چیرۆکـێ ل کەلهـا مێردینـێ بـوو و هنـدەک دبێـژن ل جزیـرێ ئـەڤ ئەفسـانە هاتیـە ڕوویـدان(Rdenî, ٢٠٠٨, p٣٠) .

ڕەنگڤەدانـا ژێدەرێـن فولکـۆرێ زاردەڤ سـەرهاتیا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی چ وەک ستران، سـەرپێهاتی یـان تێکـەل ل جڤاتێـن شـەڤبێریاندا دهاتـە گوتـن، دەڕوێشـان ب دەف و عەرەبانێـن خـۆ ل گەریانێـن خـۆدا ل نـاڤ گونـد و باژێـران یـان مزگەفتـان بـۆ خەلکـێ دگـوت یـان ب شـێوازێ سترانـێ دگـوت و ئەڤـە هەمـی بوونـە ڕەنگڤەدانـا سـاخکرنا ژێدەرەکـێ زاردەڤ بـۆ دەقەکـێ کەڤـن بـۆ جیلەکـێ نـوی، سـەرەڕای هنـدێ هەتـا نهـا ڕوونەبوویـە، ئایـا فۆلکـۆر ژێـدەرێ ئەفسـانەیا سـەرهاتیا زەمبیلفـرۆشی یـە یـان سـەرهاتییەکا سـوفیگەری بوویـە دەقەکـێ ئـەدەبی و پـاشی بوویـە فۆلکـۆرێ خەلکـێ و بڕێـکا پێشـهاتێن مێـژووی دنـاڤ کوردانـدا ڕەنگڤەدایـە، دگـەل هندێـدا گومـان دهندێـدا نینـە ب ڤەگوهاسـتنا زاردەڤ و گوهۆڕینێـن کێـم و زێـدە ژ جهەکـێ بـۆ جهـەک دی هاتیـە ڤەگوهـاستن(Omer, ٢٠١٧, p٣٤)

هـەر چەوابیـت، هەمـی چەقێـن ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی نۆکـە دچوارڤەیەکـێ سـوفیگەری و فۆلکۆریـدا دهێنـە ڤەگوهـاستن ب شـێوەیەکێ زۆر گرێدایـی هـەر دوو دەقێـن (فەقیـێ تەیـران) و (مـراد خـان بایەزیدی)نـە(Rdenî, ٢٠٠٨,٢٢). چونکـی دەقـێ ب ناڤـێ فەقـی و بـەری

هینگێ بناڤێ (مەلا حەسەن باتەیی ١٤١٧- ١٤٩١) بەلاڤبووین، کەڤنترین دەقێ بەڕدەستێ نڤێسایە (Amedî, ١٩٨٢, p٧). ب ڕەنگەکێ ڕوون خوێا دبیت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب شێوازێ سۆفیگەرێ دناڤ کوردانـدا بەلاڤبوویە و ڕەنگڤەدانەکا ئایینی یا ئاشکەرا لسەر شێوازێ ڤەگەراندنا ئەوێ هەیە و بوویە دیاردەکا جڤاکی یا بالگێش داکۆ بەرێ خەلکێ بدەت دینداریێ و خۆ دوویرکرنا ژ سەرداچوونێن دونیایێ

دیتنەکا دیرۆکی ل دۆر ڕەنگڤەدانا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی وەک بابەتەکێ گرنگ دناڤ جڤاکێ کوردیدا سەرنجا گەلەک هۆزانڤان، نڤێسەرێن کورد و کوردناسان ڕاکێشایە، سەر ژنوی بوویەرێن ئەوێ ب ڕەنگ و ڕویەکێ دی ئاڤاکرییە ڤە دچوارچووڤەیێ ڕێبازێن سۆفیگەری، دیرۆکی و ئەدەبیدا، ئەگەر ژی بێگومان سەنگ و بهایێ ئەوێ ئەفسانێ یە(Ebdulrezaq, ٢٨-٢٩ Gulan ٢٠٢٢,٣٣). ل ئەڤێ ئەفسانەیدا وێنەیێ خوێبۆرینێ و ئازایەتێ تێدا دیارە، دیسان ژلایێ کۆمەلایەتیڤە روخسارەکا تایبەت یا ڕەنجکێشانێ ب ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ڤە دیارە و ب شیانێن خۆ نانێ زارۆکێن خۆ پەیدا بکەت و ب سەر بلندیڤە بەرێخۆددا کارکرنێ و زەحمەتکێشانێ، یا دیارە ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی پەسەندا ڕەوشتێ خۆ، پاقژییا زەلامێ هەژار. دئەڤێ ئەفسانێدا دەقێن فولکۆری وێنەیەکێ ڕەنگینێ ژیانا کۆمەلایەتی کوردیدا دیارە، پەیوەندییێن دناڤبەرا دەستهەلات و جڤاکیدا نیشان ددەت، ژلایەکێڤە ژیانا ئافرەتێ دژیانا دناڤ کۆچک و کەلهێن سەردەمێ کەڤنێ دەرەبەگایەتیێ دیار دکەت و ژلایێ ئێشانێڤە پێنگاڤەکە بەرەڤ ئەفسانەیەکا ئەڤیندارى یا ڕاستەقینە. (Resûl, ٢٠١٠ ,p٥٨ -٥٩)

هندەک دبێژن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی نەهندا درێژە و نابیت بهێتە بناڤکرن بناڤێ (داستانا زەمبیلفرۆش)، دیسان نەئەفسانە، چونکی زۆربەیا ئەوێ هۆزانە و یا دروستر ئەوە ب (بەیتا زەمبیلفرۆش) بهێتە وەسفکرن، بێگومان ئەڤ ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی یا ل کوردستانێ هاتیە ڕوودان(Hesen,٢٠١٧)، ب شێوەیەکێ ڕون و ئاشکەرا یا پری ئەڤینە، ئەڤ ئەڤینە ژلایێ (گولخاتوون و زەمبیلفرۆشی) ڤە پەیدابوویە، خۆ پاشڤەبرنا زەمبیلفرۆشێ هەژار و بێ هێز لبەر حەزا دژوار ژلایێ گولخاتوونا جوان و خوشکوک، کو شیابوو ب فەندو فێلێن خۆ ئەوی ب کێشتە قەسرێ و ب فێلبازی دگەل ئەوی بتنێ ل قەسرێ ل دیوانا زەلامێ ئەوێ یێ نە ل مال ل ئێڤارەکا دڕەنگدا بمینت(. (Atlı, ٢٠٢٤,٤٩٤

دکەڤندا دروستکرن و فرۆتنا سەلکان ل کوردستانێ بەربەلاڤبوو، ئەڤ ئەفسانەیە ژی وەک گەلەک لایەنێن دی یێن کولتوور و فۆلکۆرێ کوردی زۆر گوهۆڕین و تێکڤەدان، کێم و زێدەکرن ژلایێ کۆمکرن و زاردەڤانڤە تێدا هاتینەکرن، دگەل هندێدا ئەڤ دەقێن هاتین گوهۆڕین و ژ ئێک جودا گەلەک ژ یێن دروستێن کەڤن دوویرنین، گۆرستانێن ئەڤی کەسێ دیندار (زەمبیلفرۆشی) یێن ل گەلەک دەڤەرێن کوردستانێ هەین، ژبەرکو ئەڤ کەسێ پاقژ یێ خۆ پارێز ژ گونەهو ڕێکا خەلەت یێ بوویە نیشانا پاقژیێ و بژینییێ ل دەڤ خەلکێ، ئەو کرییە نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ و دهێنە سەر مەزارێن ئەوی ژ هەر چوار پارچەێن کوردستانێ، ژبەر چاکی، پیرۆزی، ناڤو دەنگییا ئەوی بۆ چارەسەرکرنا نەخۆشی، ئێش و ئازاران، بجهێنانا هێڤی، مراد، ئومێد و دعایێن خۆ((Resûl,١٩٧٠,p١١.

هندەک دبێژن کنێتا ئەوی لاوی (زەمبیلفرۆشی) ژ ئویجاخەکا بەرز و بلندە دناڤ جڤاکێ کوردیدا، کورێ میرەکێ یان پاشایەکێ کەلها دیاربەکر بوویە، ژ دڵ خۆ ژ ئەوێ ژیانا خۆش و بەختەوەر ل کۆچکا بابێ خۆ یێ دەولەمەند دابۆ پاش(. (Kizil, ٢٠٢١,٣٥٠-٣٥٤

ناڤێ زەمبیلفرۆشی یێ دروست (میر سەعید کوڕێ میر حەسەن)یە، خەلکێ باژێرێ فارقینێ یە ل دیاربەکر، ل چەرخێ دەهێ زانینی ژیایە و ل باژێرێ (باتیفا) یێ ب سەر زاخۆڤە ل پارێزگەها دهۆکێ مرییە، ل ئەوێرێ ب (محەمەد ئەمین) بەرنیاس بوو، بەلێ پتر ب ناڤێ (زەمبیلفرۆش) بەرنیاس بوو، چونکی ئەوی ئەڤ کارە (زەمبیلفرۆشی) بخۆ هەلبژاردبوو، ڕێکا زاهدیێ و دینداریێ بخۆ هەلبژاردبوو، ژیانا خۆ تەرخانکربوو دابشێت خێزان و زارۆکێن خۆ ب نانێ حەلاڵ خۆدان بکەت(. (Mecîd, ٢٠١٣ ,p١٦ -١٧ دەربارەی سالا رویدانا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی نڤێسەر کورد (عەبدولڕەقیب یوسف) دپەرتووکا خۆدا (دەولەتا دۆستەکی) دایە ڕونکرن هندەک ژێدەرێن دیرۆکی ڕون دکەن سەرهاتیا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ل سالا (٩٩٤) ل سەردەمێ دەولەتا دۆستەکی ڕویدایە. ب ئەڤی ڕەنگی خوێا دبیت زەمبیلفرۆش مرۆڤەکێ کورد و ژمێرێن دیاربەرکرە و چیرۆکا ئەفسانەیا ئەوی ل سالا (٩٩٤) ل باژێرێ فارقین ڕویدایە(Yûsif, ١٩٩٨) . ئەڤێ ڕەنگڤەدانێ کاریگەرییەکا ڕاستەوخۆ کرییە سەر کوردان و بوویە ئەگەرێ هندێ ب شێوەیێ ڕوویدانەکا ڕاستەقینە بۆ خەلکێ بهێتە ڤەگوهاستن و ب شێوەیەکێ ئایینی دهەلکەفت و بیرەوەرییاندا سەربۆرا زەمبیلفرۆشی دگەل دەستهەلاتا مالباتا ئەوی هاتیە ڤەگوهاستن

ئەڤ چەندە هات پشتی ئەوی نەرازیبوونا خۆ بەرامبەری حوکمێ بابێ خۆ ئەوێ زۆردار دا دەربری، سەرەڕای هندێ هندەکێن دی دبێژن ئەڤ کەسە بخۆ یێ هەژار و بەلێنگاز بوو و بکوتەکێ دشیا خۆ و زارۆکێن خۆ خودان بکەت، دگەڵ هندێدا هەمی

لدۆر هندێ هەڤبوچوونن، کو زەمبیلفرۆش مرۆڤەکێ خودێ ناس و ژ خودێ بترس بوو و بەردەوام ڕۆژا ئاخرەتێ ل بیرا ئەوی بوو، دیسان زەمبیلفرۆش لاوەکێ جەحێلێ بەرکەفتی و جوان و ڕێکوپێک بوو و زۆرێ کەیف خۆش و دەهمەن پاقژ بوو، ژبەر هندێ گوولخاتوون کەڤتبوو دبن بەند و ڤیانا ئەویدا، چونکی گوولخاتوون ژی بخۆ زۆرا جوان و ڕێکوپێک بوو و ئەوێ دڤیا زەمبیلفرۆشی بکەت هەڤپشکێ ژیانا خوو(. (Kizil, ۲۰۲۱,۳۵۰-۳۵٤

ڕۆژەک ژ ڕۆژان زەمبیلێن خۆ کوڵان دگێرینیت هەتا بوویە ئێڤارەکا درەنگ دا پێدڤێین ڕۆژانە بۆ زارۆکێن خۆ بۆ پەیدا بکەت، زۆرێ وەستیایی و ماندبوو دبەر قەسرا گولخاتوونێرا دبۆریت و ب دەنگەکێ بڵند گازی سەلکان دفرۆشین، ژ نیشکەکیڤە دەنگێ ئەوی دگەهیتە گوڵخاتوونێ ، لەوڕا گوڵخاتوون دهێتە سەر حەوالێ قەسرێ و داخواز ژێکر بهێتە دناڤ قەسرێدا و ب سەرکەڤیت دا میر سەلکان ژێبکریت(Resûl,۲۰۱۰,p۵۸-۵۹)، ل ئەوی دەمیدا ڤیانا زەمبیلفرۆشی خۆ ل دلێ ئەوێدابوو، چونکی پێش وەخت لدەمێ ئەو لبەر قەسرێرا دهات و چوو چاڤێن ئەوێ ڤێکەفتبوون، گوڵخاتوون ل ئەوێ هێڤیێ بوو دێ دەمەکێ خۆش دگەل زەمبیلفرۆشی ل سەر تەختێ میری بۆرینیت(Çifçi,۲۰۱۹,p۳۸۸) ، لدەمێ گوڵخاتوونێ ب فەندو فێلێن خۆ زەمبیلفرۆشێ ژار خاپاندی و ب بهانەیا کڕینا سەلکان بریە دقەسرێدا، ل دەمێ زەمبیلفرۆشی ددیتی ئینیەتا گوڵخاتوونێ خرابە و داخوازا کڕیارەکا خراب ژ ئەوی دکەت، ژبەر ترسا خۆدێ مەزن دا نەکەفیتە دخانەیا گونەهان دا و ژ ڕێیا خۆدێ دەرنەکەڤیت، زەمبیلفرۆشی ب هەمی هێز و شیانێن خۆ هەوڵدا خۆ ژ لەپێن گوڵخاتوونێ رزگار بکەت (Omer, ۲۰۱۷, p.۳۳).

لەوڕا لدەمێ زەمبیلفرۆش خۆ دیتی یێ مایە بتنێ ل ئەوی جهێی دناڤ قەسرێدا و زانی کا ئینیەتا گوڵخاتوونێ چییە و چ ژ ئەوی دڤێت، لەوڕا زەمبیلفرۆشی گەلەک هەوڵدا خۆ زرگار بکەت، هندی هزرێن خۆکرن نەشیا چ بکەت و چ ژێ نەدهات بکەت ژبەر فێلبازێن گوڵخاتوونێ، پشتی بۆرینا وەختەکێ کورت گەلەک تشت هاتنە بیرا ئەوی مینا هەڤژین، زارۆک، ترسا ژ خودێ و باش دزانی کا ب چ پیلان ئەوێ ژنێ (گوڵخاتوونێ)، ئەڤ پیلانا نهێنی بۆ ئەوی ڤەدابوو دا بکەڤێتێ(Samur, ۲۰۱۲).

ژبەر هندێ بۆ خۆ ل دەرفەتان گەریا، داکو خۆ بێ شەرمەزاری ل دین و دونیایێ رزگارکەت، ل دووماهیێ زەمبیلفرۆشی وەسا خۆ دیارکر، کو لبەر ئەوی تشتێ گوڵخاتوونێ دڤێت ئەنجامبدەت ڕازیبوویە، ب مەرجەکێ دڤێت بچیت سەربانی دا دەستئاڤاخۆ خۆشکەت و نڤێژەکێ بکەت، هەر لدەمێ گوڵخاتوونێ دەستویری دایێ، ئەوی کرە نەمەردی و خۆ دبانێ قەسرا دوو نهۆمیدا هاڤێت خوارێ پشتی دوعایێن گوڵخاتوونێ چ جهێن موکم لدەڤ ئەوی نەدیتین، ل ئەڤێرێ دوو بۆچوونێن هەین هندەک دبێژن لدەمێ زەمبیلفرۆشی خۆ هاڤێتی ڕاستەوخۆ مر، هندەک دبێژن ژبەر بەڵنگازییا ئەوی، زارۆک و ئینیەتا ئەوی یا پاقژ و باوەرییا ئەوی ب خودێ و ئایینی خودێ ئەو ژ ئەوێ تەنگاڤییێ رزگارکر و ب سلامەتی ڤەگەریا دناڤ مالّا خۆدا(Kizil, ۲۰۲۱,۳۵۰-۳۵٤).

پشتی ئەڤێ ڕووداندێ پەیوەندی دناڤبەرا زەمبیلفرۆشی و گوڵخاتوونێدا برێکا دانوستاندنێ پەیدابوون، ئەڤ دانووستاندنە ب ڕێکا هۆزانێ ب شێوەیەکێ فولکۆری یێ جوان و ڕێکوپێک ل هەمی دەڤەرێن کوردستانێ هاتە گوتن. هۆزانێن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب شێوەیەکێ جیاواز دناڤ نڤێسەر و هۆزانڤانێن کەڤن، سترانبێژێن فولکۆری هەتا نۆکە بەردەوامە. ب ئەڤی ڕەنگی خۆیا دبیت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ڕەنگڤەدانەکا باش ل سەردەمێ خۆدا دناڤ کوردان دا هەبوو و ئەڤ ڕەنگڤەدانە تا سەردەمێ نۆکە ژی بەردەوامە.

دیتنا کوردناسان لدۆر ڕەنگڤەدانا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی

کوردناسێن ڕووسی (م.ب. ڕودێنکۆ N.M. Rudenko) و (أ.م.مینتیشا شیفیلی A. M. Mintisha Schieffely) دایە دیارکرن هەتا ئەڤێ دووماهیێ وەسا دهاتە هزرکرن، کو زەمبیلفرۆش بتنێ دفۆلکۆرێ کوردیدا هەیە، ڤەکۆلەرێن کورد تێبینییا هندێ نەکرییە، کو دئەدەبێ نڤێسینێ کوردیدا بەرفرەییەک ل سەر ئەڤی بنەمایی هاتیە دیارکرن، لدەمێ ڕودێنکوی ل سەر کۆمەکا دەستنڤێسێن

(ئەلکسەندەر ژاپا **Alexandre JABA**۱۸۰۲-۱۸۹٤) کاردکر شەش دەستنڤێسێن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی هەنە. ئەڤ ئەفسانە وەک بەرهەمەکێ تایبەتێ فۆلکۆرێ کوردی دناڤ بەرهەمێن دیدا وەک شێخێ سەنعان، لەیل و مەجنوون، یووسف و زلیخا دهێتە دانان، چونکی ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ل سەر بنەمایەکێ ئەڤێندارییا ڕەسەنێ فۆلکۆرێ کوردی هاتیە دارشتن وەک لەیل و مەجنوون و یوسف و زلیخایێ دناڤ گەلێن دی ژیدا بەلاڤبوویە، سەرەڕای هندێ ڤەڤ ئەفسانە تاکە نموونەیا ئەدەبێ باژێرێ هۆزانا کوردی یا چەرخێن ناڤینە(. (Rudenko, ۲۰۲۰ ,.۹۹; Schieffely, ۲۰۱۹ ,.۸۲; Pîrbal, ۱ ,۲۰۰۰-۲۰

ژلایەکێ دیڤە کوردناس (ژاکلین موسەیلیان) ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب تشتەکێ تایبەت دزانیت (Xezînedar, ۲۰۱۰ , b۲ ,p.۲۲۸-۲۲۹)

و خۆیا دکەت ئەگەر زەمبیلفرۆش دگەل بەرهەمێن دی بێن کوردی مینا مەموزین، شێخێ سەنعایێ، خەج و سیابەند و لەیلا و مەجنوون بهێتە بەراوردکرن ژلایێ ناڤەرۆکێ ڤە(Subaşı, ۲۰۲٤,۱۰.p)، دێ ب ڕەنگەکێ ئاشکەرا خۆیا بیت زەمبیلفرۆش ئێکەمین بەرهەمێ فولکۆری یێ باژێری (شارستانی بەرۆڤاژی یێ گوندان) یێ کوردی خۆ دبینیت و دناڤ بەرهەمێن ئەفسانە و هوزانانda جهێ خۆ کرییە (Xezînedar, ۲۰۱۰ , b۲,۲۲۸-۲۲۹.p)

دیسان ڕۆدێنکۆ خۆیا دکەت پشتی زەمبیلفرۆشی خۆ ژبانێ قەسرێ هاڤێتی خوارێ بلەز بەرەڤ ماڵ، ژن و زارۆکێن خۆ بێن برسی ئەوێن چاڤەڕێ هاتنا ئەوی دکر، لدەمێ هەڤژینا ئەوی ب دەستێ بەتاڵ دیتی و زانی چ ب سەرێ ئەوی هاتیە و هەڤژینا خۆ ئارامکر و گوتێ:

شوکر و مننەت ئەو لاو دخوەست دیسان ب مال رابوو ب قەست

میری سەلک ستاندن ژ دەست کێشا برین ب ظولمەتێ

ژنێ هەبوو عەقلەک ل دۆر هەرچی سەلک ستاندن ب زۆر

مەسپارە پادشاهێ ل ژۆر ئەدا بکت دقیامەتێ(Deraşî, ۲۰۰۵,۲۲۱.p-۲۲۲) .

دیمەنەکێ کەتواری و کویرێ پری هەست زۆر بهێز دەردکەفیت، هەڤژینا زەمبیلفرۆشی ژلایەکێ ڤە هەولددەت جیران نزانن کا چ ب سەرێ ئەوی هاتییە، ژلایەکێ دیڤە هەولددەت زارۆکێن خۆ بێن برسی بخلافینیت و بخەوینیت، ئاگری کوچکی خۆش دکەت و مەنجەلێ ددانیت سەر و هندەک بەران دکەت تێدا تا ئاگرێ دراوەستیت، زارۆکێن خۆ بێن برسی پالددەت زیکا شیڤێ بخۆن دا بنڤن، ب ئەڤی ڕەنگی پەنایێ بۆ خۆدێ دبەت و ب رەحم و دلۆڤانیا خۆدێ بەرێن دناڤ مەنجەلێدا دبن خوارن، خێزانا زەمبیلفرۆشی ئەوێ ئێڤارێ ب برسی نامینن. ئەڤێ ئەفسانەیێ بەردەوام پەیاما شەرەف و دوویرنەکەفتن ژ خۆدێ و ب پاڤژی ب دووماهی دهێت و کەسێن ب ئەڤی ڕەنگی ل ئاخرەتێ دچنە بەهشتێ(. (Rudenko, ۲۰۲۰ ,۹۹.p

یا زانایە زەمبیلفرۆش ل دۆیڤ ئەوان پێزانینێن نۆکە لبەردەست تاکە ئەفسانەیا هۆزانا باژێرییە ل مێژوو و ئەدەبێ کوریدا، ل سەر بنەمایێ ئەڤێندارییا دناڤ فۆلکۆرێ کوردیدا هاتیە دارشتن، وەک نەریتێ بەرهەمێن باژێری قارەمانێ سەرەکی ژ هەژار و پێشەکارێن باژێرییە، کۆ بڕاستی هۆزانڤان سۆزدار و داکوکیکەر بوو(Schieffely, ۲۰۱۹ ,p۲۸).

دئەفسانەیدا ڕاستەوخۆ ڕەخنە ل سیستەمێ دەستهەڵاتداریا دەرەبەگاندا نەهاتینە کرن، دگەڵ هندێدا ب شێوەیەکێ ئاشکەرا ب دژی زۆمْ و زۆرداری و نەدادپەروەرییا دەدرحەقێ خەلکێ ئاساییە، ئەو ڕەوشا خراب دحاڵەتەکێدا دەردکەفیت، کو هەژارەکێ زەمبیلفرۆشێ پاقژ، ب باوەر، دلسۆز، ژنا میری یا ب دەستهەڵات و خانمەکا فێلباز یا باوەری بهندێ هەی زەمبیلفرۆش نەشێت فەرمانا ئەوێ جێبەجێنەکەت و لدۆیڤ ئارەزۆیا ئەوێ نەچیت، چونکی ئەو زەنگینە و زەمبیلفرۆش هەژارە، ئەو خانمەکا دیارە و ژنا میرەکێ خودان دەستهەڵاتە و زەمبیلفرۆش پێشەکەرەکێ ئاساییە، ئەوێ هزرا هندێ نەکربوو کا زەمبیلفرۆشی خۆشی دڤێت یان نە، یان ئەڤە دێ چ نەهامەتییەکێ ب سەرێ ژن و خێزانا ئەوی هینیت، ئەڤ پرسارە لدەڤ گرنگ نەبوون، دفن بلندی و عەقل سڤکییا ب ئەڤی ڕەنگی لدەڤ دەولەمەندان هەیە، زێدەتر ئیلهمبەخشیی بوو بۆ پێشەگەرێ ئاسایی، کو بەرێ ئەوی ل ڕاستی، دلسۆز، باوەری، پاقژی، چاڤگرتی و خوشتڤی و ب وەفایی بۆ خێزان خۆ بوو(. (Omer, ۲۰۱۷ ,p۳۳

هندەک جاران ئەڤ نهێنییە ب شێوەیەکێ ئاشکەرا خۆیا دبیت و ڕون دیار دبیت و دئەڤی بواریدا هۆزانڤان دبێژیت:

اڤ نزانت بند و لیپە

چونا بال میران چبە

اوی نزانت هیئتی(Bayazîdî, ۱۹۷۵, ۱۳)

ل ئەڤان چەند دێرێن کورتدا هزرەکا بەرفرە و کویر هەیە، کو هەمی زۆمْ و زۆرداریا میران تێدا دەردکەفیت، ل کۆچکا میراندا ڕاستی، دڵنەرمی و باشی نینە، بتنێ نەهامەتــ زۆرداری و نەبەختەوەری هەیە، هەر ئەڤ چەندە دپەیوەندی و میراتێن میراندا بۆ دمینیت، ئەڤە هزرا سەرەکی یا ئەفسانەیێیە، بەلێ هۆزانڤان نەچاربوویە بەرگەکێ پیرۆز بکەت بەر ئەڤێ ئەفسانێ و ئەڤێ چەندێ نەهێلیت، ژبەر هندێ لدووماهیێ داخوازا ئارامی، دلسۆزی، ڤیانا خودێ و گوهداریێ دکەت. هزرەکا دی دئەفسانەییدا دیار دبیت ئەو ژی بەرەڤ ژناڤچوونا سۆزێ یە و تاڕادەیەکێ سەرکەفتنا ڕاستیێ یە ل سەر نەدادپەروەری و خێرا ب سەر شەڕیدایە(Xezînedar, ۲۰۱۰ , b۲, ۲۲۸-۲۲۹.p)

ڕۆدێنکۆ دایە خۆیاکرن دبنەمایێن ڤیانێدا ململانەیا جڤاکی ئەنجامێن هەین، کو ب ڕۆڵێ خەباتێ دپێناڤێ باوەری، پاقژی، ڕەوشت بلندی، دوویر ژبەرژەوەندی پەرستی و نەگوهۆڕینێ دزڤریت، ل سەر بناخەیێ ئەڤان هەمی هزروبیران هۆزانڤانی هەولدایە وێنەیێ تایبەتمەندییێن ژیانا واقیعی یا خەلکێ دگەل هەمی لاوازییان، خۆشی و لڤینا گیانی بلند ڤەدکێشیت، دبیت وێنەیێ قارەمانێ ئەفسانێ تارادەیەکێ خەیالی بیت، هۆزانڤان زەمبیلفرۆشی وەک کەسەکێ پاقژ، کرێکارەکێ ژ خودێ ترس، هیچ داهاتەکێ بهێنا نەحەڵال ژێ بهێت ناخوت، هەتا ڕەوشا خێزانا ئەوی یا برسی ئەو پالنەدایە ژدەڤ خۆ کارەکێ خراب یێ بێ ڕەوشتی بکەت، ئەو هزرێ ل کرێارێن خراب ناکەت و دلسۆزە بۆ خێزانا خۆ، جۆرە ڕەوشت بلندییەکا ب ئەڤی ڕەنگی چ گۆمانا دکەسایەتییا ئەویدا هەلناگریت، ئەو ب شێوەیەکێ باش بەرێخۆددەت خەلکێ و هزرا کرایرێن خراب ناکەت، ژبەر هندێ بێ ترس دچیتە کۆشکێ و نزانیت کا چ تشت دێ هێتە ڕوودان، لدەمێ داخوازا بێ ڕەوشتیێ ژێ هاتیە کرن، هینگێ زانی ب فێل یێ هینایی و دەمەسەلێ گەهشت(. Rudenko) ,۲۰۲۰ ,۹۹.p)

زەمبیلفرۆش ب گیانێ نەرازیبوونێ وەک تێکۆشەرەکێ ب دژی زۆلم و زۆرداریا ب دژی هەژاران ژلایێ دەستهەلاتێڤە و دپێناڤێ بهایێن مرۆڤایەتێدا دگەل خەلکێ سەرەدەری دکر، دئەڤێ ئەفسانەێدا وێنەیەکێ ئایینی یێ ئارام ب زەمبیلفرۆشی ڤە دیارە، کو وێنەیێ کاودانێن ئەوی سەردەمی پێڤە دیارن، دئەڤێ ئەفسانەێدا زەمبیلفرۆش دەربارەی هەمی خەلەتی و تاوانادا ژ خودێ دترسیت(Schieffely, ۲۰۱۹ ,۸۲.p). دبەرامبەردا وێنەێ گوڵخاتوونێ یێ واقیعی وەسا هاتیە نیشاندان، کو ژنەکا جوان و خودان دەستهەلاتە، دپێناڤێ بدەستڤەهینانا ئارەزوێین خودا خۆ ژ چ تشتان نادەتە پاش، ئامادەیە بەختەوەری و کەرامەتا کەسێن دیتر و ناموسا خۆ ژی ژناڤبەت، دبۆچوونەکا بەرتەنگا ب ئەڤی ڕەنگیدا بتنێ ئەوێ دڤیا ڕێکێ بدەت خۆ، کو زەنگینە و دەستهەلاتدارە پێدڤییە کەسێن دیتر ئەرک و فەرمانێن ئەوێ جێبەجێبکەن و دبن خزمەتا ئەوێ دابن(. Rudenko) ,۲۰۲۰ ,۹۹.p)

وەسا دیارە دبیت وێنەیێ گوڵخاتوونێ ڕەنگەکێ دی ژی خۆیا دکەت، ئەوێ ژنێ دڤیا براستی ئەڤیندار بیت و دپێناڤێ ئەڤێ چەندێدا دڤییا زەنگینی و دەستهەلاتا خۆ بکەت قۆربان و ئامادەیە ب هەژاری و برسی دگەڵ ئەڤیندارێ خۆ بژیت و هیچ هزرەک بۆ مێری خۆ ژی نەدکر، هندەکێن دی دبێژن گولخاتوون ژ کۆشکێ دەردکەفیت و بدوێڤ زەمبیلفرۆشی دکەفیت و هندەکێن دی دبێژن هاریکاریا زەمبیلفرۆشی دکەت دا مێرێ ئەوێ بکوژیت. (Safîzade, ۱۳۴۳ ,٤.p)

ئێک ژ وێنەێن سەرنجراکێشێن ئەفسانەێ ئەوە هەڤژینا زەمبیلفرۆشی(ئالێ)، کو ژنەکا خوینشرینە و هەڤژینێ خۆ گەلەک دڤێت، چ جاران گازندە لدۆر چارەنڤیسێ خۆ نەدکرن، سەرەڕای هندێ ئەو و زارۆکێن خۆ دڕەوشەکا خراب دا دژیان، دگەل هندێدا سەر فەراز و بلند بوو، ئەوێ هەولددا جیرانێن ئەوان ب هەژاری و برسایەتیا ئەوان ئاگەهدار نەبن، ژبەر هندێ مەنجەلەکێ ددانیتە سەر ئاگری داکو جیرانێن ئەوان دووکێلێ ئاگری ببین و بزانن ئەو نەبرسینە و خوارنا هەی. لدەمێ زانی زەلامێ ئەوێ زەمبیلفرۆشی یێ کەفتیە داڤێن گولخاتوونێ هیچ تۆرەیی و هەست تۆلڤەکرنێ لدەڤ پەیدانابیت، بەرۆڤاژی زەلامێ خۆ ئارام دکەت(Xezînedar,۲۰۱۰ , b۲ ,۲۲۸-۲۲۹.p)

دئەفسانەێدا هەڤژینا زەمبیلفرۆشی نموونەیا ژنەکا کورد یا هەڤکار و هەڤژینکەکا دلسۆز و دلۆڤانا زەڵامێ خۆ بۆ، ب سەر بلندی و شانازیڤە پارێزەرا خێزانا خۆ و ناموس و ناڤودەنگییا ئەوێ بوو. دیسان دئەفسانەێدا وێنەی خزمەتکارەکێ هەیە، هەرچەندە دیمەنەکێ وەسا بهێز نینە، دگەل هندێدا هێلکارەکێ لاوەکی وێنەیەکێ بۆ ڕاکێشایە و وێنەیەکێ کەتواری و زیندییە، ئەڤە لدەمەکێدایە ب تەمامی دلۆڤانە و دخزمەتا گولخاتوونێ دایە و وەفادارێ ئەوێ یە، ب فێڵ و فەندا و ب سۆزێن دردە زەمبیلفرۆش ڕاکێشایە بۆ کۆشکێ، ب بهانەیا هندێ دێ خەڵات و پارەیەکێ باش ب دەستکەفیت، چونکی دزانی خێزانا زەمبیلفرۆشی دەستێ ژێ بەردایی و هندەک جاران زارۆکێن ئەوی ب برسی دنڤن(. Rudenko) ,۲۰۲۰ ,۹۹.p)

ژلایەکێ دیڤە ڕودێنکوی ڕونکرییە سەرەڕای هندێ ئەفسانەیە زەمبیلفرۆشی ڕەنگڤەدانەکا زۆر دناڤ کوردان دا هەبوویە و ژلایێ گەلەک هۆزانڤانێن کوردڤە ب شێوازێن جودا جودا هاتیە نڤێسین، چ جوداهی دناڤبەرا تێگەهێ ئەواندا نینە و تراژیدییا ئەفسانەێ ئەوان ژ ئێکودوو وەرگرتییە(Safîzade, ۱۳۴۳ ,٤.p) ، دیسان کوردناسێ ڕووسی (أ.م.مینتیشا شیفیلی دایە خۆیاکرن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب شێوەیەکێ زۆر بەرفرە دناڤ کوردان ڕەنگڤەدایە و ئەڤ ئەفسانەیە کەفتیە سەر زارێ کوردان (Schieffely, ۲۰۱۹, ۸۲.p).

کورتیەک ل دۆر ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی و مژارێن ئەوێ :

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب شێوازێ خۆ یێ سوفیگەریێ و ب ئەوی هەلوێستێ پری جوان و پری هەست دەربارەی کەسایەتییا زەمبیلفرۆشی و گولخاتوونێ بوویە نموونە بۆ گەنج و لاوان، دڕاستیا ئەڤێ مژارا گرنگ و پری بهادا لدەڤ جیلێن کەڤن و نوێدا،

وەسا دیار دبیت ڤیانا گولّخاتوونێ نەیا ژ نیشکەکێڤە یان دەمل دەست بوو واتە نە ل ئەوێ ئێڤارا تایبەتدا بوو، بەرۆڤاژی ئەڤ هەستێ گولّخاتوونێ گەلّەک ڤەکێشایە، دیسان گەلەک جاران زەمبیلفرۆش دیتییە تا گەهیشتە ئەوی ڕادەیی و دەرفەت دیتییە دا مەرەما خۆ بجهبینیت، پشتی ئەڤینا ئەوێ بۆ زەمبیلفرۆشی زۆری لێکری دا لبەر ڕاوەستیت، لێبگەریت و داخوازێ ژێ بکەت و بینتە دناڤ قەسرێدا لدەمێ میر نە ل مالّ(Özsoy, ٢٠١٤, p.١٥). بەلێ کاریگەرییا ئایینی ل سەر زەمبیلفرۆشی ئەو پالدایە خۆ دوویری ئەڤێ چەندێ بکەت و ئەڤ سەرەدەرییا ئەوی بوویە ئەگەرێ هندێ سەرپێهاتیا ئەوی ب شێوازێ ئەفسانەیەکا سوفیگەری پتر جهێ خۆ دناڤ کوردانda بکەت و ڕەنگڤەدانەکا ئایینی یا ڕوون دناڤ بوویەرێ ئەوێدا خۆیا دبیت

دبیت زەمبیلفرۆشی بخۆ ژی ئاگەهـ ژ ئەڤێ چەندێ نەبیت، دبیت ئەو دانووستاندنا دناڤبەرا ئەواندا دروستبووی نەیا نوویبیت، ئەڤ چەندە دزڤریت بۆ ئەوێ دارشتنا لێکدای و ب جۆرەکێ هۆزانێ یێ پری هەست هاتیە ڤەهاندن، دبیت دانەرەکێ دی هەبیت بۆ ئەڤێ چەندێ، پشتی ئەڤ ئەفسانەیە دناڤ خەلکێدا ب ڕەنگەکێ هەژی و پری هەست بەلاڤبووی، ئەگەر بەرێخۆبدەین ئەوی ماوەیێ کورت یێ زۆر نەڤەکێشایی ژ دیتنێ تا مرنێ، ئایا کەسەک ل ئەوێرێ بوو بشێت ئەوان مژارێن دناڤبەرا ئەواندا هاتینە باسکرن بۆ جڤاکی دیار بکەت و بێژیت، یان پشتی خۆ هاڤێتنا زەمبیلفرۆشی و چ ل ئەوی نەهاتی، ئەو ئەڤینە دناڤبەرا ئەواندا بۆ ماوەیەکێ بەردەوام بوو، ئەڤجا چ ژلایێ ئەوانڤە هاتبیت دارشتن یان ب سەر زار و زمانێ ئەوانڤە ژلایێ دانەرەکێ ڤە هاتبیت ڤەهاندن.

ل ئەڤان دێرێن ژێریدا ئەوێن بووینە پێشەکی بۆ دەستپێکا ئەڤێ ئەفسانەیێ دانەر دیرۆکا زەمبیلفرۆشی بۆ خواندەڤان دیار دکەت:

زەمبیلفرۆش کورێ میرە

کەسبا وی ڕاڤ و نێچیرە

چو هنداڤ قەبرەکێ کویرە

تێ دیتن هەستیکێن هویرە

ئاخرەت و مرن هاتنە بیرە (Bayazîdî, ١٩٧٥,١٣)

ب ڕەنگەکێ ئاشکەرا دیار دبیت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆش دەقەکێ فلکۆرێ سوفیگەریێ کوردی یە ل کەلها زەمبیل فرۆش ل باژێرێ (فارقین) ل باژێرێ دیاربەکر هاتیە ڕوودان، هەژی گوتنێ یە کەلها زەمبیلفرۆش پارچەکە ژ کوچکەکا مەزن، ئەڤ کەلهە بۆ جوانیێ ژلایێ مێرێن دەولەتا (مەروانی) ڤە ل باژێرێ میافارقین ل سەنتەرێ قەزا (سلێڤان) ژبۆ میرەکێ کورد هاتبوو ئاڤاکرن و مالّا ئەوی میرێ کورد ل ئەوێ کوچکێ ڤە بوو، کەلها زەمبیلفرۆشی بۆ جوانی و کەشخێ دگەل کوچکا میری هاتبوو ئاڤاکرن(Yîgît, ٢٠١٠, p.٣).

کەلها زەمبیلفرۆشی و کوچکا میافارقین ل سالّا (١٠٠٧) ژلایێ میرێ مەروانی (ئەبو نەصر ئەحمەد دەولە کورێ مەروانی، هاتیە نۆژەنکرن و ئاڤاکرنڤە. هەروەسا لدەمێ گەرۆکێ عەرەب (یاقوت حەمەوی) ل سالّا (١٢١٧) چوویە میافارقین کەلها زەمبیلفرۆش دیتبوو و باسێ جوانێ ئەوێ دپەرتووکا خۆ (معجم البلدان) دا کرییە(Rdenî, ٢٠٠٨, p.٢٨).

ئەڤێ داستانێ زۆر دناڤ کوردان دا ڕەنگڤەدایە و ڕۆژهەلّاتناسان گرنگییەکا زۆرا یا پێدایی ب کۆمکرنا ئەوێ ڤە مژوویلبوون و چاپکرینە، دئەڤێ ئەفسانەیێدا زۆر دیمەنێن ژیانا کوردەواری تێدا هاتینە دیارکرن و دشێن ب زنجیرەکێ دانین، کۆ تێدا ئەفسانەیا قارەمانی ب ئەفسانەیا دلّدارو و ئەڤینێ ڤە هاتیە گرێدان. ئەڤ ئەفسانەیە بڕیار و هێڤی و ڕژدیی سەرکاری یا ژنا کورد نیشاندەت، دئەڤێ ئەفسانەیدا وێنەیێ باوەری ب خودێ و ئازایەتێ پێڤە دیارن، دیسان ژلایێ کۆمەلّایەتیڤە گرنگیێدانا ب رژدیا ئەنجامدانا کاران پێڤە دیارە، تێدا ئاماژە بهندێ دەدەت زەمبیلفرۆشی ب ملێن خۆ پێدڤێێن ژیانێ پەیداکرینە و ب شانازییڤە بەرێخۆددەدت ئەنجامدانا کاران، دەستپێکا ئەفسانێ ڕەنج و جەوهەرێن پەسنا ڕەوشتی، باوەری و پاڤژییا زەلامێ هەژار پێڤە دیارە دئەفسانێدا وەسا دهێتە نیشاندان بەهشت بۆ ئەڤان جۆرە کەسایە.

دئەڤێ ئەفسانێدا ب تایبەتی د چاپێن فلکۆریدا وێنەیەکێ ڕەنگینێ ژیانا کۆمەلّایەتییا کوردان دیار دکەت و پەیوەندییێن خزمەتکار و چینێن خەلکێ دیار دکەت، ژلایەکێ ڤە ژیانا ئافرەتێ دژیانا دناڤ کۆشکێدا و کەلهێن سەردەمێ کەڤنێ دەرەبەگایەتێ نیشان ددەت، ژلایێ ژانا پێنگاڤێن بەرەڤ ئەفسانەیا ئەڤینێ ژی پێڤە دیارە((Resûl, ١٩٧٠, p.٤٩-٥٠

دناڤ مێژوویا فلکۆرێ کوریدا سێ ئەفسانەێن زەمبیلفرۆشی هەنە، ئێک ژ ئەوان یا (فەقیێ تەیران ١٥٤٩-١٦٤٢) هاتیە زانین

بـۆ جـارا ئێکـێ ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی ب شـێوەیێ هەلبەسـتێ ژلایـێ فەقیـێ تەیـران ڤـە هاتیـە نڤێسـین، یـا دی بەیتـا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی یـا مەلایـێ باتەیـی و یـا سـێ ژی بەیتـا زەمبیلفـرۆشی یـا (مرادخانـێ بایەزیـدی) یـا ئـەوی ل سـاڵا ١٧٧٦ نڤێسـای(Kaplan, ٢٠٢٣, ٣٧). بـۆ نموونـە ل هنـدەک دەقەیـان دا کارەکتـەرێ سـەرەکێ یـێ ئەفسـانەیێ زەمبیلفـرۆش وەک کوڕەکـێ هـەژار دەردکەفیـت و کارێ فرۆتنـا زەمبـیلان دکـەت (Sadini, ٢٠١١, p.٣٩٩)

ل دەقەیەکێـدا دی وەک کـوڕێ میـری هاتیـە پێـش و دەسـت ژ زەنگینـێ بەردایـە و بەرێخۆدایـە فرۆتنـا زەمبـیلان و ئەگـەرێ ئەڤـێ چەنـدێ دزڤرینـن بـۆ هنـدێ لدەمـێ میـری دڤیـا بچیـت نێچـری دڕێکێـدا دیـت خەلکـێ قەسـتا گورسـتانێ دکـەت و ل ئـەوی دەمیـدا ئـەوی پرسـیار کـر، ئەڤـە چییـە هاتیـە ڕوویـدان؟ دبەرسـڤێدا هنـدەکان گوتـێ ئێکـێ مـری، دێ ل ئەڤێـرێ فەشـێرن. ئـەوی ژی گـوت دڤێـت بچـم بزانـم کا قەبـر چەوایـە؟، هنـدی زێرەڤانێـن ئـەوی هاتنـێ دا نەچیـت، ئـەوی گـوت دڤێـت هـەر بچـم گۆرسـتانێ دا بزانـم و هاتـە دنـاڤ گۆرسـتانێدا، دیـت ئـەوێ مـری هینـا دنـاڤ گۆرسـتانێدا و کـرە دەقەبریـدا، بـەر دانانـە سـەر کەلەخـێ ئـەوی و ئـاخ دانـا سـەر. دۆیڤـدا پرسـیار ژ مەلایـی کـر، ئەڤـە جهـێ ئـەوی یـە و دێ ئەڤـە بیتـە جهـێ مـن ژی ؟، دبەرسـڤێدا مەلایـی گوتـێ بەلـێ ئەڤـە جهـێ ئـەوی یـە و جهـێ ئـەوی ژ یـێ تـە خـۆشترە، و دبیـت کەلەخـێ تەباڤێـژن و نەهێلـن تـۆ لڤێـرێ ژی ڤمینـی؟ و. پـاشی میـر پرسـیارێ دکـەت ئـەز ژی دێ هـەر مـرم؟، دبەرسـڤێ دا مـەلا دبێژیتـێ، ئـەرێ دەیـک و بابـێ تـە ماینـە و هـەر تـۆ ژی دێ مرێ. پشـتی هینگـێ پرسـیارا مەلایـی دکـەت، ئایـا ئەگـەر ئـەز مـرم دێ بالیفـک و دۆشـەکا مـن بـۆ مـن هێنـە ڕائێخسـتن؟ دبەرسـڤێدا مەلایـی ئـەڤ چەنـدە گوتـێ:» نەباوەربکـە هیـچ بۆتـە ناهێـن ڕائێخیت

لژێـر ڤەڕێـژا ئەڤـێ چەنـدێ میـری دا دیارکـرن ڤێجـا بلا بچیـت و ئێـدی ئـەز میراتیـێ ناکـەن و زڤـری مالـێ و گـوتی بابـێ خـۆ، ئێـدی بلا کـەس نەبێژیـت مـن میـر!! و پـاشی گازی هەڤژینـا خـۆ کـر و ئـەڤ چەنـدە گوتـێ:» مـن ئـەو میـراق نەڤێـت یـا مـرن ل دۆیڤـدا بیـت، تـۆ ژی ب کەیڤـا خـۆ یـێ ئەگـەر مـن بهێلـێ؟ دبەرانبـەردا هەڤژینـا ئـەوی ئەڤـێ چەنـدێ دبێژیتـێ:» بابـێ مـن ژ بابـێ تـە ماقویـلتر نینـە، تـۆ دەسـت ژ میراتیـێ بـەردێ، ئـەز ژی دێ دەسـت ژ خانماتیـێ بـەردەم و هـەر جهەکـێ تـۆ بچیـێ ئـەز ژی دێ دگـەل تەهێـم» ((Oscarman,٢٠١٦. ئـەڤ چەنـدە دبەیتـا هۆزانـێ ژیـدا ب ڕونی دیـار دبیـت لدەمـێ دبێژیـت:

دایک ڕابوو دلەزینیت جواب بۆ پادشا دگەهینیت

وەزیرا لخوە دچەمینیت کوڕێ گاز دکەت دبینیت

دبێژیتە ئەی کوڕێ من وەرە رووننێ لجهێ من

ل سەر خوە دانێ تاجی من حکمی بکە ل میللەتی بۆش

وەرە رووننێ جهێ من حکمی بکە لڤی خەلقی

بستینە تۆ خەرج و باجی دلی دوژمنان بسۆژ

ژ پاشی گۆتن و جوابان ژبەر خاترا دایک و بابان

سووار بوو بۆ کەیف و سەیران بدلێکی قەوی نەخۆش

بنیرنە حوکمێ خودێ سووار بوو ئۆ بچێنە کەیفێ

مری یەک دی لناڤ دار مەیتی ل سەر ملان دبەن بۆ قبرێ

پرسیار کر ئەڤ مریە کی یە؟ گۆتنێ کوڕی والی یە

جحێل بوو خورت و جوندی یە ڤێ سوبێ بێ دەرد مری یە

شازادە لهەسپی پەیا بوو دارە مەیت ل سەر ملا دانابوو

هەتا قەبران هەلینا بوو ژ چاڤان تێت روندکی بۆش

مەیت هەلینا هەتا قەبران ژبیر وی چوو کەیڤ و سەیران

نێچر و کوژتنا تەیران کەتبووە حالەکا پڕ نەخۆش

چاڤ بەقەبری کوڕی کەتیە گۆڕخانیەک تەنگ وی دیتیە

هەردەم دەکەتە قیریە شێت و شەیدا و مەندەهۆش

زەمبیل فرۆش کوڕی میرە چوو بووە سەر قەبرەکی کووڕە

بیرا مرنی هاتە بیرە چووە مالێ دلتەنگ و نەخۆش

چووە مال و گۆتە بابی یە من ناڤێت مالێ دروکی یە

دەبم عەبدالی خودێ یە ئەز دەبمە سەللە فرۆش

باب ئازا کە گەردنا من بدە من عیال و ژن

مادامە هەر هەیە مرن من ناڤێت چوو حالی خۆش

باب بهیست و دزانی لە لاوکی دکەت پیرێ

بەناخۆش دگەل ئاخەفتی بە عاجزی و قسەی نەخۆش

باب دبێژیت ئەز بەخودێ نادەم تە منداڵ و ژنێ

بگیری وان لدەری خەلقی رووس و برسی عیش نەخۆش

زەمبیل فرۆش ماحیری بە هەردوو چاڤان دکەت گری

باب هیڤی دکەم لمن نەگری بەری تە ناکەم ئامری

هیڤی دکەم من ئازاکە عیال لمن نەجودا کە

ئەڤ ڕیا من قەوی چاکە ئەو شۆل باشە یا دل پێ خۆش

سوند دخۆم بەئەنیا بابێ ناڕونێم ئەز ل سەر تەختی

لکەس ناکەم غدر و زۆڵمێ دێ بم فقیرەک خەرقە پۆش

ل ڕیا خۆدێ دێ بم عبدال سەلا دبگیرم مال بە مال

داخۆ بکەم رزقەک حلال پێ بژینم ژن و مندال

خلق و عالەم پیر و وەزیر هەموو ڤێکرا دبێنە میر

بلا بچیت خۆ بکەت ژبیر دا تام بکەت حالی فقیر

میرم بدە دەستی ژنێ بلا بچێ بگەرێ لە دونێ

ئیرۆ نالیت ئاخەفتنێ زۆر دێتەوە بحالەک نەخۆش

پادشا دبێژیت ژنکا وی دی بِ فقیر ل گەل مێری

یان دی ڕوونێ ل سەر تەختی خاتوون لناڤ ئەڤ قصرا خۆش(Bayazîdî, ١٩٧٥ ,p.١)

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ئێک ژ ئەوان ئەفسانەیێن گەلەک بەربەلاڤە دناڤ کورداندا، دئەڤێ ئەفسانەییدا (ئیمان و ڤیان) وەک دوو تۆخمێن سەرەکی دهێنە پێش چاڤ، ئەڤ ئەفسانەیە بڕێکا سترانبێژ و دەرویشانڤە هاتیە گوتن، ب ئەڤێ چەندێ ل گەلەک دەڤەران بەلاڤبوویە و ب شێوەیەکێ بەردەوام تا ئەڤرۆ مایە. یا ڕونە گەلەک ڤەکۆلەران ل سەر ئەڤێ داستانێ تڤێسایە و گوهۆڕینێن ئەفسانەیێ تۆمارکرینە و نڤێساینە، ژبەرکۆ ئەڤ ئەفسانەیە بۆ ماوەیەکێ زۆر درێژ ب شێوەیێ زارەکی هاتیە گوتن و بەلاڤبوو، لەوڕا دێ بینن هندەک جیاوازیێن بچوویک دجەوهەرێن ئەفسانەیدا دیار دبن

ب ئەڤی ڕەنگی خۆیا دبیت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ئێک ژ ئەفسانەییێن ئایینی یێن سوفیگەرییە و ڕەنگڤەدانەکا باش دناڤ

کوردانـدا هـەر ژ کەڤنـدا پەیداکرییـە(Şêxanî, ١٩٨٦, ٧٩.p). ئێکەمیـن کـەس سـەرهاتیا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی وەک تێکسـتەکێ هۆزانـێ نڤێسـایی (فەقیـێ تەیـران) بـوو، کـۆ دناڤبـەرا سـالێن (١٥٤٩- ١٦٤٢) ئـەڤ ئەفسـانەیە تۆمارکرییـە. تەیـران دئەفسـانەیێ دا ب ئەڤـی شـێوەی دەسـت ب ڤەگێڕانـا سـەرهاتییا ئەفسـانێ دکـەت، زەمبیلفـرۆش خورتەکـێ جـوان، فەقیـر و خـودان خێزانـە، کارێ ئـەوی یـێ ڕۆژانـە جێکرنـا زەمبـیلان و فرۆتنـا ئـەوان ل بـازاڕی بـوو، داکـۆ پێدڤێـن ڕۆژانـە یێـن خێزانـا پەیدابکـەت، ڕۆژەکـێ دەمـا زەمبیلفـرۆش دپێـش کۆچـکا مێـرێ باژێڕیـدا دبووریـت، چاڤێـن هەڤژینـا میـری (گولخاتـوون)ێ ب زەمبیلفـرۆشی دکەڤیـت و دلـێ ئـەوێ دکەڤیتـێ و ڕاسـتەوخۆ هەسـتێن خـۆ بـۆ خزمەتـکارا خـۆ دەربـارەی ئـەوی ئاشـکەرا دکـەت و دبێژتـێ هـەرە ل گـەل زەمبیلفـرۆشی ب ئاخڤـە و ڕازی بکـە، خزمەتـکار ژی ب شـێوەیەکێ فەنـد و فـێلان دبێژیـت زەمبیلفـرۆشی، میـری زەمبیـل دڤێـن و پێدڤییـە بهێیـە کۆچـکا ئـەوی و ژبـەر هنـدێ ل سـەر تـە پێدڤییـە تـۆ هنـدەک سـەلکێن بـاش دروسـتکێ دێ میـر حەقـێ ئـەوان دەت تـە(Reşîd, ٢٠٢٣,٥٨.p)

ب ئەڤـی ڕەنگـی خۆیـا دبیـت خاتوونـێ دڤیـا بڕێـکا خزمەتـکارا خـۆ بگەهینیـت زەمبیلفـرۆشی، لـەوڕا زەمبیلفـرۆشی ب هەمـی شـێوەیان هزرێـن خـۆ کربـوون و لدەمـێ دچیـت دنـاڤ دکوچـکا میریـدا ب شـێوەیەکێ هشـیار سـەرەدەرێ دکـەت و دزانیـت پلانـەک بـۆ ئـەوی یـا هاتیـە دارشتن و خاتوونـێ دڤێـت ئـەوی بخاپینیـت

ژبـەر هنـدێ پشـتی زەمبیلفـرۆشی زەمبیـل هینایـن، جـاری ژووردا هاتـە خـوارێ و گوتـێ میـری دڤێـت دگـەل تـە ب ئاخڤیـت، داکـو تـۆ بهایـێ سـەلکێن خـۆ ببێـژێ، ب ئەڤـێ چەنـدێ زەمبیلفـرۆش بـێ هـزرا خـۆ بکـەت چـوو دکۆچکێـدا و نـەدزانی ئـەڤ چەنـدە فێلـە، بەلـێ پشـتی هەمـی دەرگـەھ ل سـەر هاتینـە گرتـن، شـنی زانی ئەڤـە فەندوفێلـە لێهاتییـە کـرن، پشـتی زەمبیلفـرۆشی گەهشـتیە دژۆرێ ڤـە دیـت هەڤژینـا میـری ل گـەل دکەفیتـە گەنگەشـێ و بزاڤـێ دکـەت ب هـەر شـێوەیەکێ هەبیـت هەولـددەت زەمبیلفـرۆشی ڕازی بکـەت، داکـۆ خـۆ بدەسـتڤە بـەردەت و پەیوەندیـێ ل گـەل دروسـت بکـەت، چونکـو زەمبیلفـرۆش مرۆڤەکـێ دینـدار و خودێنـاس و ڕەوشـت پاقـژ بـوو، ژترسـا خـۆدێ و شـەرمزاربوونا خـۆ ل ڕۆژا قیامەتـێ داخـوازا خاتوونـێ ب تۆنـدی ڕەت دکـەت(Reşîd, ٢٠٢٣,٥٨.p)

ب مەرەمـا ڕزگاربوونـێ ژ داڤێـن خاتوونـێ و داکـو بشـێت ل سـەر شـەهوەتا خـۆ زاڵ بیـت و داخـوازێ ژ ژنـا میـری دکـەت، دەسـتویرێ بدەتـێ دا دەسـتنڤێژا خـۆ بگڕیـت، پشـتی هینگـێ دچیـت سـەربانێ کوشـکێ و ل ئەوێـرێ دەسـت ب موناجـات و لاڤایـان دکـەت و ب شـێوەیەکێ ل سـەر خـۆ و بهێـز دعایـان ژ خـۆدێ دکـەت ئـەوی ژ ئەڤـێ بەڵایـا بزەحمـەت ڕزگار بکـەت هـەروەک ئیبراهیـم و مـوسی و یـونسی ...هتدتـر ڕزگار کریـن، پشـتی هینگـێ زەمبیلفـرۆش خـۆ ژ سـەربانێ کۆشـکێ دهاڤێتـە خـوارێ، بەلـێ هـەر ل ئـەوی دەمیـدا خـۆدێ جبرائـیلی دهنێریـت و دکەڤیتـە سـەر ملێـن ئـەوی ب سـڤکی دهێتـە خـوار، ژ داڤێـن خاتوونـێ ڕزگار دبیـت، ل ئـەوێ ڕۆژێـدا لدەمـێ زەمبیلفـرۆش ب دەسـتێن خـالی دزڤریـت مالـێ ڤـە دبێژیـت هەڤژینـا خـۆ، کـو میـری سـەلک ب زۆری ژێ وەرگرتـن، ژن هەڤژینـێ خـۆ ب ئـەوێ چەنـدێ ڕازی دکـەت، کـو هـەر کەسـێ سـەلک ب زۆری بریـن دێ ڕاسـپاردەی خـودێ کەیـن، ژنـێ وەک عەدەتـێ هـەر ڕۆژ تەنـوور هەلکـر بێکـۆ تشـتەکێ بکـەت دناڤـدا داکـو هەڤسـو (جیـران) شـکا نەبـن کـو بێخـوارن، بەلـێ خـودێ نعمـەت ل گـەل ئـەوان کـر تەنـوور ژ خوارنێـن بەهشـتێ پـر کـر (Teyiran, ٢٠٠٥, ٢٣١.p) .

ب ئەڤـی ڕەنگـی خۆیـا دبیـت زەمبیلفـرۆش دبنیاتـدا ئەفسـانەکا فۆلکۆریـە و وەک کەڤنـە ڤەهینونەکـێ بوویـە هێڤینـێ پەیدابوونـا بەرهەمێـن نـوی، گرنگییـا ئەڤـێ ئەفسـانێ بـۆ ئەگـەر زەمبیلفـرۆش ببیتـە هێمایـێ خـودێ نـاسی، دانایـی و پاقـژی و ڕەوشـتی یـێ دنـاڤ جڤاکـێ کوردیـدا ب گشـتی(Gulan-٢٨.Ebdulrezaq, p ٢٩ ٢٠٢٢,٣٣.p)

٥. دەقێن زەمبیلفرۆشی

د ڕاپۆرتەکێـدا لژێرناڤونیشـانێن (رەخنـە دەربـارەی بنجینەیـێ مێژوویـا جیـرۆکا زەمبیلفـرۆشی) ڕۆژنامەیـا هـاوکاری ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی ژ چیرۆکێـن فۆلکـۆری یێـن ب ناڤودەنگـە ل کوردسـتانێ و چەندیـن دەقێـن نڤێسـینێ ب کرمانجیـا ژێـری و ژۆری هاتینـە نڤێسـاندن، دئەڤـێ ئەفسـانەێدا لایەنـێ ڕەوشـتێ پەسـەند و بلنـد هاتیـە نیشـاندان، کێشـەیا دناڤبەرا بـاشی و خرابێـدا دیـار دکـەت Hewkarî, ١٩٧٣, ١٤)). ئەڤ ئەفسـانەیا کـوردی بـۆ سـەر چەندیـن زمانێـن بیـانی وەک عـەرەبی، تورکـی، فـارسی، ڕووسی، ئینگیلزی...هتدتـر هاتیـە وەرگێـران. ئـەو چەنـد دەقێـن نڤێسـینێ یێـن ل سـەر ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی هەیـن خۆیـا دکـەن ئێکەمیـن کەسـێ سـەرهاتیا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی نڤـێسی و کرییـە هـۆزان هۆزانڤـان فەقیـێ تەیـران بـوو و پشـتی ئـەوی مـراد خانـێ بایەزیـدی ل سـاڵا ١٧٧٦ سـەرهاتیا ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی نڤێسـایە. پشـتی هینگـێ چەندیـن جـاران دەقـێ ئەڤـێ ئەفسـانێ ژلایـێ کوردنـاس، رەوشـەنبیر، کەسـایەتیێن ئایینـی مینـا دەروێـش و فەقییـان و سترانبێژیـن فلکـۆری هاتیـە گوتـن و ڤەگێـران()

دەقێ فەقیێ تەیران

زەمبیلفـرۆش وەک دەقەکـێ فولکۆرییـە، بـەری فەقیـێ تەیـران (١٥٤٩- ١٦٤٣) بنڤێسـیت(Seyari, ٢٠٢٤,٢١)، دەقەکـێ فۆلکـۆری یـێ میـللی بـوو، ل گەلـەک دەڤـەر و باژێرێـن کوردسـتانێ بەلاڤبوویـە و کەفتییـە سـەر زارێ خەلکـێ فەقیـێ تەیـران هۆسـتایەکێ خـودان شـیان و زیـرەک بـوو، ب شـێوەیەکێ ژێرمەندانـە شـیایە ئەڤـی بەرهەمـێ پـڕ بهـا ژمرنـێ ڕزگار بکـەت و بئێخیتـە دنـاڤ کوردانـدا ب ڕەنـگ و ڕوخسـارەکێ جـودا، ئـەوی ب زیرەکانـە شـیایە بابەتێـن تەسـەوفا ئایینـێ ئیسلامـێ گرێـدەت ب مژارێـن ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی ڤـە، ژبەرکـۆ بەرهەمەکـێ پـری پەندــ ئامـۆژگاری، ڕەوشـت و خـودێ نیاسـییێ یـە(Beyter, ٢٠٢٤, ٣١-٦٢; Seyari& Aktaş, ٢٠٢٣,٣٧.p)، و گەلـەک ژێـدەر باسـێ دەقێـن ئەڤـی بەرهەمـی ب نڤێسـین و چاپکـری دکـەن. دەقـێ زەمبیلفـرۆشی یـێ فەقیـێ تەیـران ب ئەڤـی ڕەنگـی دەسـتپێدکەت:

زەمبیلفرۆش لاوێ ڕەواله ب کولفەت و ئەهل و عەیاله

حوسنا یووسفی ل باله حەق رزایێ قسمەتێ

زەمبیلفرۆش لاوێ فەقیره دصنعەتێ خۆدا ئەسیره

دائما یێ حەق ل بیره ڕاست ب کەرەستێ صنعەتێ

کەرەستێ صنعەت طەبەق بوو دائما ئێ ڕاست و حەق بوو

قیمەتا سەلکان وەرەق بوو پێ ددێرت کولفەتێ

کولفەتێ قسمەت ل وی بوو زێر و مال چو ب خوە نەدی بوو

قیمەتا سەلکان ب لەپی بوو هەر ب دەست مەشغەلەتێ(Deraşî, ٢٠٠٥, ٢٠٩-٢١٣.p) .

زەمبیلفـرۆش کەسـەکێ خـودان بـاوەر و ژ خـودێ بترس، بـەردەوام خـودێ لبیـر و هـەژار بـوو، ڕۆژەکـێ زەمبـیلان بـۆ فرۆتنـێ دهینیـت و خاتوونـەک دبینیـت و ب دلوجـان دحەبینیـت و لـێ ئەڤینـدار دبیـت، کچـکـێ موبتـەلا دکـەت، کچـک ژنـا میرییـە و زەمبیلفـرۆشی دهینتـە دکۆشـکێڤە و گازی دکەتـێ بـۆ سـەر نڤینـا، چونکـی ئەڤینـدارا ئـەوی بـوو(Beyter, ٢٠٢٤, ٣١-٦٢)، گولخاتـوون ئەڤـێ چەنـدێ دبێژیـت زەمبیلفـرۆشی

کچ دبێ لاوێ بیانی لەو دبێم دا تو بزانی

من ژبوویا دل تو ئانی دابینین حەشمەتێ

بەلـێ لاوک (زەمبیلفـرۆش) ژ جەبـاری دترسـیت و حەرامیـێ ناکـەت و خـۆ دئاگریـدا وەرناکـەت. زەمبیلفـرۆش دێـرەکا زۆر گرنگـدا ئەڤـێ چەنـدێ دبێژیـت هەڤژینـا میـری:

لاو ژ خاتوونێ د بێتە تۆ مەخاز یا دل دڤێتە

دا ژ حەق نەبن فهێتە ڕووسپی بن قیامەتێ

خاتوون دبێ چارە تونینە شەرم مەکە وەرە نڤینە

من ب تەدایە ئەڤینە دا ب بینم ژتە لەزەتێ

لاو دبێ ترسم ژ جەباری دو حەرام بێنە دیاری

ئاگرەک وێ ل مە ببارى ئەز وتۆ بکن تەوبەتێ

کچ دبێ باقێ خەیالان وەرە نێف دۆشەک و پالان

بێن بکە زلفان و خالان دوورە ڕۆژا ئاخرەتێ

لاو دبێ یا بسک حەریرە ئەو د پیرۆزبن ل میرە

چ حەددێ لاوێ فەقیرە دەست بەتە ڤێ سوحبەتێ

کچ دبێ لاوێ ڤەرێڤان وەرە ناڤ ڕەیحان سێڤان

شەکرێ ھێژ ب لێڤان شبھی جاما شەربەتێ

لاو دبێ قەنجا تەمامێ سەر و بەژن ل من حرامێ

ھەر وەکی خەمرا دجامێ ترسم ژ مەعنا ئایەتێ

کچ دبێ لاو رەواله ئەرته حاجەت زێڕ و ماله

چی تە خوەست من کر حەلاله بەس بگر ڤێ حوججەتێ

لاو دبێ ئەز نەی ئەخیرم زێڕ و مال چ ب خوە نەدیرم

ژترسا ئێ حەق نەوێرم دەست بەمە ھلاکەتێ (Deraşî, ٢٠٠٥, p.٢٠٩-٢١٣) .

مژارێن ھەق ئێک ژ بابەتێن گرنگە لدەڤ سۆفییان و فەیلەسووفێن ئیشراقێ بایەخەکا ئایینی، کۆمەلایەتی، ڕەوشتی و ئایینی دەدەنێ، ل ئەڤێرێ فەقییێ تەیران ب شێوەیەکێ ھونەری یێ ڕێکوپێک ئەڤی بابەتی ڕون دکەت و مژارا ھەق دکەتە ناڤەندەکا ھزری بۆ بیرکرن، سەرەدەریکرن و ڕووسپیبوونا مرۆڤی ھەمبەری خۆدێ، کو ھەق ئێک ژ ناڤێن ئەوی یە(Yûsif, ٢٠٢٤, ٢٦-٢٧) .

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ژلایەکێڤە سەرھاتییا ئەفسانەیا ململانەیا (ژن و زەلامی، بھایێن باژێری، گوند، دەستھەلات، ناموس، سەرجێی، بلە و مالێ دونیایێ، ئاقل، ئیمان و کۆمەک تێگەھێن دیترە)، مرۆڤ دشێت ب درێژی ڤەکۆلینێ ل سەر بکەت، بەلێ خالّا جەوھەری ئەڤەیە فەقییێ تەیران شیایە ب شێوەیەکێ سۆفیگەرییانە بەرێخۆبدەت مژارێن ئەڤێ ئەفسانێ، پەیوەندییەکا دروست دناڤبەرا ئەڤێنداار و ھەڤیدا دروست یان ئاشکەرا بکەت (Yûsif, ٢٠٢٤, p.٢٨-٢٩)

ئەڤ دەڤێ زەمبیلفرۆش یێ ھۆزانڤان فەقیێ تەیران ئێکەمین و کەڤنترین دەڤێسێ یە، ل سالّا (١٨٥٦) زانایێ کورد مەلا مەحمووديێ بایەزیدی دەڤەک ژ ئەڤێ ئەفسانەیێ نڤێسایە و ڕادەستی قونسۆلێ ل ڕووسیا قەیسەری ل ئەرزەروم و ئەزمیر (ئەلکسەندەر ژاپای) کربوو ئەوی ژی ژلایێ خۆڤە گەھاندییە پەرتووکخانەیا (پترسبۆگ) ل ڕووسیا(Pîrbal, ٢٠٠٠, p.١-١٥).

د دەڤێن فەڤێ تەیراندا سەر و بنێن ئەفسانەیێ ھاتینە بڕین، دگەل ھندێدا ئەڤێ چەندێ گەلەک زیان ل ئەفسانەیێ نەداینە، ئەگەر مرۆڤی دانەیا کاملان نەخواندبیت، دگەل دا لدەمێ ھەردوو دانە دھێنە بەراوردکرن ب ڕادەیەکێ ڕون ئاشکەرا دبیت ئەفسانە ھاتیە کۆپیکرن، ژێکڤەکرن و ڤاڕێکرن ژ ھێلا ئەوێ یا ھزری. ئەڤ دانەیە، پتر نێزیکی ئەفسانەییێە ژ سەرپێھاتیێ، چونکی شێوازەکێ ئایینی یێ خەیالی کەفتییە دناڤ دا و جبرائیل زەمبیلفرۆش ژ کەڤتنێ رزگارکرییە و خوارنەکا خودایی دایە خێزانا ئەوی یا برسی، بھێڤییا پارەیێ فرۆتنا سەلکانڤە نەھێلایە، ھەروەسا دانەیا فەڤێ تەیران ھەمی وەرگرتنا سەربۆرانە ژ وانەێن ڕەوشتی لدۆر سەرەدەری و ڕەوشتێ خاتوونەکێ و یێ ژارەکێ زەمبیلفرۆشی کا چاوا چاڤدێرییا خودای، بەلنگازێ ژار ژ دەستێ خاتوونا دەستھەلّاتدار و کەیفی رزگار دکەت، ب تایبەتی لدەمێ کەسێ بەلنگاز پێگیر و دەھەممەنپاکیا خۆ ژ ترسا خودێ دپارێزیت((Yîgît, ٢٠٠٩ ;Rdenî, ٢٠٠٨

دانەیا دڤێ فەڤێ تەیران ژ (٦٥) بەیتێن چوارینە پێکدھێت و ناڤەرۆکا ئەوێ لدۆر بزاڤێن گوولخاتوونێ دزڤریت، داکۆ زەمبیلفرۆشێ بەلنگاز بۆ خۆشیا خۆ بکاربینیت، و بزاڤێن زەمبیلفرۆشی کو ژ گونەھکارییێ بڕەڤیت و نەکەڤتە داڤا دسەردابرنێ دا ب مال و پەرە و جنسی و دەستپێک ب ئەڤان ڕێزان دەستپێدکەت :

دێ دێ ھلۆن دیسان ب جۆش جارەک ژ جارێ مەی بنۆش

بێژم قصصا زەمبیلفرۆشی دا سەح بکین حیکایەتێ

و ب ئەڤان دوومانھیی دھێت

خێر دا ئەوان کو بێ حساب ئینانە دەر نان و کەباب

شەفقەت ل وان کر ئەی وەھاب تێربوو ژ زاد و نعمەتێ

ئەر ب ڕۆژ ئەر ب شەڤە تاعەت بکن ھوون ب خەڤە

ھەرچی راستە جەزا ئەڤە دا ھوون نەبن ژ ئاخرەتێ

یا محمد غەمخوارێ ئوممەتێ هەرچی ژ من باوەر نەتێ

نەموستەحققی شەفاعەتێ مەخرەج دووەر رۆژا ئاخرەتێ

ئەی میم و حێ خوەش دەفتەرە هەرچی ژ من نەباوەرە

نە ژ ئوممەتا پێغەمبەرە نەلائقێ شەفاعەتێ(Deraşî, ٢٠٠٥, p.٢٠٩-٢١٣)

ئەڤ دەقێ ئەفسانەیا ب ئەوێ بەرتەنگیکرنێ د پاقژییا ڕەنجبەراندا ژ ئالییێ جنسی ڤە و نەپاقژییا جنسی لدەڤ خودان دەستهەلاتاندا، چاڤدێرییا خودێ ل سەر بەلنگازاندا، ب ئەڤی ڕەنگی دیار دبیت ئەڤ ئەفسانەیە وەک جیرۆکا یووسف و زولەیخاییێە. دوویر نینە ئەوێن بەس ئەفێ پارچەیێ ژ جیرۆکێ پێشچاڤ دکەن لبەر کاریگەرییا ئایینی و ئەوێ جیرۆکێ ئەڤێ چەندێ دکەن و نزانن ئەوێن کولتوًر و هزرا گەلەکێ تێکدشێلینن و بەرەڤ ئاسەوارەکێ دی دبەن، پارچەیەکا جیرۆکێ قەد دکەن و هەمی جیرۆکێ پێ دفەشێرن. دگەل هندێدا شێوازێ پێ هاتیە دارشتن پتر نێزیکی شێوازێ نڤێسینا قەقێ تەیرانە نەک یێ مەلایێ باتەیی، بەلێ ئەفسانە گەلەک هاتیە کورتکرن و بریەن تاکو کەفتیە د قالبەکێ ئایینیدا.

دەقێ مەلا حەسەنێ باتەیی

کەسێ بۆ جارا دووێ ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی وەک هەلبەست نڤێسایی مەلایێ باتەییە، وەک بەرهەمێ فەقیێ تەیران و مرادخانێ بایەزیدی، بەرهەمێ مەلایێ باتەیی ب دروستی نەگەهشتییە دەستێ کوردان، چ دەستنڤێسن زەمبیلفرۆشا مەلایێ باتەیی لبەر دەست نینە، ژبەر هندێ ل ئەڤێرێ نەشێن بەیتێن نڤێسینا ئەوی بنڤێسین و شرۆڤە بکەن، ئەو مژارێن لدۆر نڤێسینا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی یا مەلایێ باتەیی هاتین نڤێسین ژ بەرهەڤکرنێن (ئەلبرت سوسنAlbe.t Sosin) و کوردناسێ ڕووسی (قەناتێ کلاشۆڤیچ کوردۆیێڤ) یێ ناڤدار ب (قەناتێ کوردو)ی پێک دهێن، ژبەرکۆ نڤێسینا بەرهەمێ مەلایێ باتەیی لبەر دەست نینە، ژبەر هندێ دێ بتنێ ئاماژەیان ب ژیانا مەلایێ باتەیی کین و باسێ نڤێسینێن هەر دوو نڤێسەران (و) کەین(Kup.doyev, ٢٠٠٦, p.٤٦-٤٧).

مەلایێ باتەیی ل سالا (١٦٧٥) ل گوندێ باتێ هاتیە دونیایێ و باتە دکەفیتە دەڤەرا ئێلکێ (بەیتوشەباب) و ئەڤ دەڤەرە ژلایێ کارگێری ڤە ب سەر دەڤەرا هەکاری ڤەیە، ناڤێ بابێ ئەوی (سۆڤی مستەفا)یە و ژ هۆزا (ئەرتوشیانە)، مەلایێ باتەیی ل گوندێ باتێ لدەڤ مامێ خۆ دەست ب خواندنێ دکەت، پاشی دچیتە قوتابخانەێن (جولەمێرگێ) و (مۆکسێ) دخوینیت، ل گوندێ (پیرۆسا) دەست ب مەلایەتێ دکەت و بەرهەمان دنڤێسیت، مەلایێ باتەیی ل سالا ١٧٦٠ دمریت و ل گوندێ باتێ دهێتە فەشارتن(Duskî, & Duskî, N.d ,١٠).

زەمبیلفرۆشا مەلایێ باتەیی وەک بەری نۆکە ئاماژە پێهاتیە دان، ژلایێ ئەلبێرت سۆسین و قەناتێ کوردۆی ڤە هاتیە بەرهەڤکرن، دگەل هندێدا زمان و شێوازێ ئەفسانەیێ ژ یا مەلایێ باتەیی دوویر نینە، دئەڤی بواریدا ژێدەر دیار دکەن دبەرهەمێ ئەلبێرت سۆسینیدا دوو تشت دهێنە پێش چاڤ، ئێک ژ جیرۆکە و ب شێوەیێ هەلبەستێ هاتیە نڤێسین، و چەقەک ژێ یا فەقییێ تەیران و بەراوردییەک دناڤبەرا یا سۆسینی و فەقییێ تەیراندا هاتیەکرن، وەک هەڤییەک دناڤبەرا ئەوێ و یا قەناتێ کوردۆیدا هەیە،بتنێ دهندەک ڕێزاندا هندەک پەیڤێن ژ ئێک جودا کەفتینە دناڤدا و پترییا ئەوان ب خەلەت تێگەهشتن هاتینە نڤێسین و دهەمان دەمیدا لدەمێ بەرهەمێ قەناتێ کوردۆی ژی سەر ژنوی هاتیە نڤێسین ب خەلەتی هاتیە نڤێسین، نەبتنێ خەلەتی بەلکۆ پەیڤێین بێ ڕامان ژی ب شێوەیەکێ ئاشکەرا دیار دبن، وەک نموونە

دەقێ ئەلبێرت سۆسینی	دەقێ فەقیێ تەیران
Taw dibê tirsim ji xebere Dev hereme, têne rîyare Agirek bi wanda dibare Narî cama şerbetê Xatûn dibê çare tunîne Şerm meke were nivîne Min bi te daye evîne Da bibînim ji te lezzetê (Samur, 2012, R65).	Law dibê tirsim ji Cebbarî Du heram bêne diyarî Agirek wê li me bibarî Ez û te bikin tewbetê Xatûn dibê ev xeber tunîne Şerm meke, were nav nivîne Min bi te day evîne Da em bibînin heşmetê

لدۆیڤ ئەڤێ بەراوردکرنێ ب ڕەنگەکێ ئاشکەرا خۆیا دبیت بەرهەمێ ئەلبێرت سۆسین یا ل سەر نافێ مەلایێ باتەیی هاتیە

دیارکرن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی یا فەقێ تەیران بخوێە، ئەگەر دەقێ ڕەسەنێ مەلایێ باتەیێ یا زەمبیلفرۆشی بهێتە دیتن دێ ئەڤ جوداهیە ب شێوەیەکێ ئاشکەرا هێتە دیارکرن، سەرەڕای هندێ ئەلکسەندەر ژاپا خوێا دکەت زەمبیلفرۆش بەرهەمێ مەلایێ باتەییە، لدەمێ باسێ ژیاننامەیا باتەیی و بەرهەمێ ئەوی دکەت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب بەرهەمێ ئەوی نابینیت و زانایێن دی ژی ئەوێن باسێ مەلایێ باتەیی دکەن ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب بەرهەمی ئەوی نادەن نیاسین. ئەوا ئەڤێ نهێنێ ئاشکەرا دکەت ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی بخوێە، ئەگەر جوداهیەکێ دناڤبەرا زەمبیلفرۆش و بەرهەمێن دی یێن مەلایێ باتەیدا بکەین دێ بینن ب شێوازێ زمانی و هوزانێ جیاوازییا هەی، زەمبیلفرۆش تشتەکە پتر ل سەر زمان و شێوازێ فولکۆرێ کوردایە، ژبەر هندێ ناگەهیت بەرهەمێن مەلایێ باتەیی(Xezînedar, ۲۰۱۰, b۲, p.۲۳۱)

ل دۆر دەقێ مەلایێ باتەیی شیفلی دایە دیارکرن مەلایێ باتەی دیوانا خۆ زەمبیلفرۆش ب شێوەیەکێ ڕوومانسی نڤێسایە و بۆ ئێکەمین جار هەولدایە باسێ چارەسەریا بابەتەکێ میللی ب شێوازێ هۆزانێ کریەو خەلکێ ب ڕەنگەکێ زۆر ئاشکەرا حەژ ئەڤی بەرهەمی کریە و کارڤەدانەکا باش ل سەر خەلکێ کریە(Schieffely, ۲۰۱۹, p.۸۲)

٦,٣. دەقێ مرادخانێ بایەزیدی

کەسێ پشتی مەلایێ بابەتی ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی نڤێسایی، مرادخانێ بایەزیدی یە، پشتی دیاربوونا نڤێسینا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی، کەسێ ئەڤ ئەفسانەیە بەرفرە و درێژکری هەر مرادخانێ بایەزیدییە(Samur, ۲۰۱۲, ٦٥). دەقێ ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی یێ هۆزانڤان مراد خانێ بایەزیدی، ل سالا ١٧٧٦ ژلایێ ئەوی ڤە ب (١٢٨) چوارینەیان هاتیە نڤێسین، ئەڤ دەقە برێکا کەسایەتییێن ئایینی وەک مەلا، دەرۆێش، سوفیانڤە گەهشتیە باشووریێ کوردستانێ و (شێخ بەشیر شێخ مەحمەد تاهر بریفکانی ل سالا (١٩٦٧) ئەڤ دانەیە ڕادەستێ گیوی موکریانی کریە و ئەوی ژی ل هەمان سالّ ل هەولێرێ چاپکریە((Hewkarî, ١٩٧٣, p.١٤-١٥; Rdenî, ۲۰۰۸

مرادخان بایەزیدی هۆزانڤانەکێ کوردی و خەلکێ بایەزیدە، ئەڤ هۆزانڤانە هاتیە نیاسین پشتی ئەفسانەیا زەمبلیفرۆشی نڤێساندی، چونکی هەر هۆزانڤانەک ل ئەوی دەمی ب تشتەکێ دهاتە نیاسین ئەڤجا چ ئەفسانە یان هەڵبەست یان سەرهاق و گوتنێن خۆش وەک ئەحمەدێ خانی ب ««مەموزینا «خۆ یان فەقێ تەیران ب شێخێ سەنعانێ. ئەڤجا مراد خانی دەست ب ڤەهاندنا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی کری، چونکی ئەفسانەیەکا فۆلکۆرییە و دناڤ ئاخا کوردستانێدا ڕوودایە(٢٧.Salih. N.D, p).

لدۆر ژیاننامەیا مرادخانێ بایەزیدی چ پێزانێن بەرفرە لبەر دەست نین، هندەک ژێدەر دیار دکەن مراد خانێ بایەزیدی ل سالا ١٧٣٧ ژ دایکبوویە و ل سالا ١٧٩٤ مریی. ل ئەوی دەمێ مرادخانی ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ڤەهاندی ژێ ئەوی (٣٨) سالّبوون(Salih. N.D, p ٢٦-٢٧).، لدەمێ مرۆڤ بەرێخۆددەت بەرهەمێ مرادخانێ بایەزیدی هەر ژ دەستپێکێ تا دوومهیێ وەک یا فەقێ تەیرانە، هەمان مژارا ئەڤینا زەمبیلفرۆشی و گولّخاتوونێ یە، بوویەرا دبەرهەمێ مرادخانێ بایەزیدی بوویە مژارا سەرەکی ل دوومهییا چەرخێ دەهێ ل دەڤەرا فارقین ل دیاربەکر هاتیە ڕوویدان(Samur, ۲۰۱۲, p.٦٦)، دیسان هەمان سەرپێهاتییا ئەفسانەیێ (مەلا ئەحمەدێ شنۆیی) ب سۆرانی نڤێسایە و کیوی موکریانی هەر دوو پێکڤە ل هەولێرێ دبەرگەکێدا چاپکرینە، دانەیا کرمانجی پری کێماسییە، ئاماژە ب هندەکان هاتیە دان، دگەل هندێدا ئەفسانە بۆ کارێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ گرنگە، ژبەر هندێ ئەو کێماسی نەگەوهەرینە. ل دبنەرەتدا ئەفسانەیەکا فلکۆرییە و چەندین دەقێن ئەوێ یێن فلکۆری هاتینە نڤێسیت ه بەلاڤکرن و دەقێ مراد خانێ بایەزیدی نڤێسی ب ئەڤان بەیتان دەستپێدکەت:

ئەی مەجلسا پڕ زەوق و خۆش گوھ بدەنە صحبەتەک خۆش

دێ کەین بەحسێ زەمبیلفرۆش زەمبیلفرۆش کوڕی میرانە

لاوەکو بەژن ریحانە خودانێ کوچک و دیوانە

ل کەیف و سەیران شەڤ و ڕۆژ شەڤ و ڕۆژ کەیف خۆشی یە

ب عیشق و ڕەقص و شاهی یە چوو عاجزی د دڵدا نیە

نەدیتیە ماعنک نەخۆش شەڤەک ژ شەڤان ئینی بوو

خەونەک عجائب دیتبوو دناڤ خەوێدا گری بوو

دڵ و هناڤ لێ هاتە جۆش ژنا وی لێ کرد پرسیار

بۆچی دە گری تۆ ئەی نازدار ژبەر چی ئەڤ ترس و هەوار

ژبەر چی دا بووی مەندەهۆش شازادە دبێژیت نازەنین

من دی خەونەک خۆش و شرین قصر و قصور هەموو زێرین

تو لناڤدا حوری پەردە پۆش (Bayazîdî, ١٩٧٥,١٥.p)

ل دۆر ڤەهاندنا ئەڤێ ئەفسانەیێ دمۆرکەکێ فولکۆری و تێکنەدانا ئەوێ زانایێ کورد (عزەدین مستەفا ڕەسول دایە دیارکرن ژلایێ پەیڤ و وێنەیڤە هەر دوو چاپێن هەولێرێ سادەیی و ساکاریا ڤە تێگەهێ ئەفێ ئەفسانەیا فولکۆری ڤە نەهاتیە تێکدان.

هەژییە بێژین سەرهاتیا ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ب ڕەنگەکێ گشتی ب شێوەیەکێ ڕێکوپێک هاتییە نڤێسین و رووداندن ئەفسانێ هەروەک ب سەرێ میری هاتین هاتینە ڤەگێران، دبەراهیا ئەفسانێدا وەک هەر هۆزانڤانەکێ کلاسیکی و ئەفسانەیا مرادخانی ژی پێگوتن ب خۆدێ و پێغەمبەری ئەوی (س.خ) دەستپێدکەت و پاشی باسێ دلپاقژییا میر سەعیدی بەرانبەری سەڕەدەریا خاتونێ دگەل دکەت و دچەند بەیتەکاندا دبێژیت:

ل خەو هاتم بێمە قەصران

ئەز و تو پێکڤە بکەین سەیران

لەو ئەز هوشیار بوم مەندەهۆش(Badî, ٢٠١٢, p.٢٨) .

چونکی ئەڤ ئەفسانە ب شێوەیەکێ زارەکی هاتیە وەرگرتن و چاپکرن، دگەلەک جهاندا کێشەێن سەروا (قافیێ) بێن تێدا هەین، ب تایبەتی بەیتێن ئەوێ بەرۆڤاژی هاتینە نڤێسین، چ ژ وەرگرتنێ بیت یان ژی بەرهەڤکەرێن چاپێ شاشی دروستکربن بۆ نموونە :

ل دەست عەسکەر سەدهزار ھ

کەیفێ بکە وەکی هەر جار

ب عاجزی د دلێ نەخۆش

دلێ من سوت تە ئەی نازدار(Bayazîdî, ١٩٧٥,١٥.p)

ب شێوەیەکێ گشتی ئەو دانەێن بەربەڵاڤ چ بێن هاتین نڤێسین یان بێن هێشتا ژ زاردەڤ دهێنە ڤەگوهاستن ئەفسانەیێ وەک یا مرادخان بایەزیدی یان فەقیێ تەیران دبێژن، سەرەڕای هندێ دەقێ مرادخانێ بایەزیدی پتر بەڵاڤبوویە. هەر چەوابیت، ئێک ب کوڕە میرەکێ خودان پێگەهـ و سەرمایەداری دەستپێدکەت و یا دی ب ژارەکێ سەلک فرۆش ژ چینا ڕەنچبەران، ئێک وەک سەرهاتییەکا ئەفسانەیی یە و یا دی چیرۆکە.

مراد خانێ بایەزیدی زەمبیلفرۆشی ب کوڕە میرەکێ ددەت نیاسین، ژمیراتیێ بەر ب هەژارێڤە دچیت و پاشی جارەکا دی ژ هەژاریێ بەر ب میراتیێڤە چوویە، ئەڤ چەندە ب مەرەما وەرگرتنا حکمە و زانینێ بوو بۆ کارێ خۆ یێ میراتیێ(Ebdulrezaq, ٢٠١٧,٣١.p) و دبێژیت:

زەمبیلفرۆش کوڕێ میرانە لاوەکێ بەژن ڕەیحانە

خودانێ کۆچک و دیوانە ل کەیف و سەیرانە شەڤ و ڕۆژ

شەڤ و ڕۆژ کەیف خۆشی یە بەعیشق و ڕەقص و شاهی یە

چوو عاجزی ددڵدا نیە نەدیتیە ساعتک نەخۆش (Bayazîdî, ١٩٧٥,١٥.p)

ئەڤ دەستپێکا جودا، دوو چیرۆکێن جودا پەیداکرینە، ئێک بوویە دەرسەکا جڤاکی لدۆر ڕەوشتێ جنسی، و ئێک بوویە ژ سیستەمێ فێرکرنا میران بۆ دەستهەڵاتداریا داد و دروست و جڤاکێ بەختەوەرە، بێگۆمان دگەل کولتورەکێ ئەفسانەیی بۆ قۆناغێن ژیانێ یان دەروونییا مرۆڤایەتی.

ب ئەڤی ڕەنگی خۆیا دبیت کارێکتەرێن سەرەکی یێن بوویەرا زەمبیلفرۆشی ئەڤە بوون:

١.زەمبیلفـرۆش د ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی یـا بایەزیدیـدا مـژارا سـەرەکی بناڤـێ سـەلک فـرۆش دەسـت پێدکـەت. دیسـان دبەرهەمـێ بایەزیدیـدا ئـەڤ نڤێسـینانە هاتینـە بکارهینـان زەنبیلفـرۆش، زەمبیلفـرۆش، لاوێ فەقیـر، لاوک، کـوڕ، نـازدار، شـازادە، پاشـازادە، کـوڕێ پادشـایی، دەرەوێـش، خودانـێ سـەلێ

٢. ژن، ل بەرهەمـێ بایەزیدیـدا گەلـەک مـژار بناڤـێ ژنـێ هاتینـە ڤەهانـدن، دیسـان دگەلـەک جهێـن ئەفسـانەێدا ناڤـێ زەمبیلفـرۆشی دهێتە دیارکـرن، بـەردەوام باسـێ باشـیا زەمبیلفـرۆشی دکەت

٣. دەیـک و بـاب ل ئەڤێـرێ دەیـک و بابێـن زەمبیلفـرۆشی دئەفسـانەێدا دیـار دبـن، ئـەو هەولـددەن کـوڕێ ئـەوان لـدەڤ ئـەوان ہمینیـت و ژ قـەسرێ دەرنەکەفیـت، بەلـێ ئـەو سـەرناکەفن و زەمبیلفـرۆش رژدە ژ دەڤ ئـەوان بچیـت، لدوواماهییـا ئەفسـانەیێ دیسـان ڤەدگەڕیـت دەڤ ئەوانڤـە، دیسـان ل هنـدەک جهێـن ئەفسـانێ ناڤـێ بابـێ ئـەوی دهێتەگوتـن

٤. وەزیـر ل ئەفسـانێدا لدەمـێ زەمبیلفـرۆش دخوازیـت ژ قـەسرێ دەرکەفیـت داکـۆ ب کەدو شـیانێن خۆ ژیانەکا دەرەێشـانە دەسـتپێبکەت، هینگـێ رێـک لبـەر میـری بـەرزە دبـن و نزانیـت دێ چ کـەت، ل ئـەوی دەمیـدا کارێکتەرەکـێ دی دئەفسـانەێدا دەردکەفیـت ئـەو ژی وەزیـرە، وەک د گەلـەک ئەفسـانەێن نەتەوەیـدا ل ئـەوی دەمیـدا ڕۆلـێ وەزیـری دیـار دبیـت و وەسـا دیـارە کەسـەکێ ژێـرە و میـر ئـەوی دهێنتـە دەڤ خـۆ(Samur, ٢٠١٢, p.٨٣-٨٤)، دئەڤـی بواریـدا بایەزیـدی دبێژیـت:

خلق و علم و پیرو وەزیر هەموو ڤێکرا دبێنە میر

بلا بچێت خو بکەت ژبیر دا تام بکەت حالێ فقیر

میرم بدە دەستی ژنێ بلا بچێ بگەرێ ل دونێ

ئیرۆ نابێت ئاخەفتنێ زوو دێتەوە بحالەک نەخۆش (Bayazîdî, ١٩٧٥,p.٢٠)

٥. گولّخاتـوون دبەرهەمـێ بایەزیدیـدا خاتـوون یـان گولّخاتـوون ڕۆلّەکـێ گەلـەک گرنـگ دگێریـت، دیسـان ل هەمـان دەمیـدا ب گەلـەک رێـکان هەولـددەت پلان و داڤـکان ڤـەدەت داکـو زەمبیلفـرۆشی بخاپینیـت و بئێختـە داڤێـن خـۆ دا بگەهیـت مـراد خـوو، ل هەرسـێ دەڤێـن هاتیـن دیارکـرن مـژارا ئـەوان یـا سـەرەکی ل سـەر ئەڤینـا خاتوونـێ و زەمبیلفـرۆشی و بوویەرێـن دناڤبـەرا ئەوانـدا هاتیـن ڕویـدان دبەرهەمـێ بایەزیدیـدا دیـار دکـەن، دیسـان دهەمـان بەرهەمـدا ئـەڤ نازسـناڤە مینـا خاتـوون، گولّخاتـوون، خاتوونـا گـەردەن زێزیـن، ئـەو گـەردەن زێرێـن، خاتوونـا گـەردەن ب میـر دارا زەیتوّنـێ، خاتوونـا شـەنگ و شـۆخ، چـاڤ ڕەشـا چـاڤ غـەزال، رویـی ب سـوور و گـەردەن ب خـاڵ بـۆ گولّخاتوونـێ هاتیـە بکارهینـان

٦. خـۆدام و خزمەتـکار: دئەفسـانەیا زەمبیلفرۆشـیدا یـا بایەزیـدی، ل گەلـەک جهـان پەیڤـا خـودام، خزمەتـکار هاتیـە بکارهینـان، ل ئەڤێـرێ ڕۆلّـێ ئـەوان دیـار دبیـت لدەمـێ خزمەتـکار داخـوازێ ژ زەمبیلفـرۆشی دکـەت بهێتـە دقەسرێـدا دا گولّخاتـوون ببینیـت، ب ئەڤـێ چەنـدێ دیـار دبیـت خزمەتـکار و خـۆدام ب مەرمێـن گولّخاتوونـێ هاتینـە بکارهینـان

٧.خـولام و بەنـد دیسـان دهەمـان قۆناغێـن ئەفسـانێدا و ل قەسرێـدا چەندیـن کەسـایەتیێن دی هەبـوو، ئـەو ژی خـولام و بەنـد بـوون، ئەڤـان ژی ڕۆلّ دخاپانـدن و دهینانـا زەمبیلفرۆشـیدا بـۆ نـاڤ قەسرێـدا هەبـوو (Samur, ٢٠١٢, p.٨٣-٨٤)

ل دووماهیا ئەفسانێ بایەزیدی دبێژیت:

سەدو نود سال بوری یە

پاشی هەزارا هیچری یە

مرادخان دبێت سەرهاق یە

بشعر و بگوتنەکا خۆش

(Bayazîdî, ١٩٧٥ ;Hewkarî, ١٩٧٣)

ژ ئەڤـان دەڤێـن بەردەسـت چەندیـن خالّێـن سـەرەکی یێـن هەڤبـەش ژ ئەڤـێ ئەفسـانەیێ دیـار دبـن و هیـچ گوهۆڕینـەک تێـدا نەهاتیـە کـرن:

بـەری زەمبیلفـرۆش گـوهـ ل مرنـێ بیـت و تـووشی گولخاتـووێ ببینیـت گەنجـەک بـۆ بتنـێ هـزرا ئـەوی ل سـەر خۆشـیا ئـەوی بـوو،

بـەردەوام ب نێچـرا گیانەوەرانڤـە مژوویـل بـوو، پشـتی مرنـا گەنجەکـێ بچاڤێـن خـۆ دیتـی و گوڵخاتوونـێ هەولدایـی بـۆ نەخۆشـیان دروست بکـەت، ڕاستەوخۆ ل ڕامانـا ئازارێـن خۆشـیا ژیانـێ گەهیشـت و بـۆ دیـار بـۆ پێدڤیـە بتنـێ خـۆ نێزیکـی خـودێ بکـەت و خـۆ ژ ئەنجامدانـا کریارێـن خەلـەت بـدەت پـاش

زەمبیلفـرۆش ژ ترسـا مرنـێ و بـۆ خـودێ پەرسـتێ دەسـت ژ پاشـایەتییێ هەڵگرتیـە و بەرێخـۆددەت هەژاریـێ بزەحمەتـا ملێـن خـۆ ڕادبیـت ب دابینکرنـا پێدڤیێـن ژیاریـێ بڕێـکا فرۆتنـا زەمبـیلان دا خـۆ و خێزانـا خـۆ خـودان بکـەت.

ژ ترسـا ئەنجامدانـا تاوانـان و ژ دەسـتدانا هەڤژینـا خـۆ ژ حوکمـێ پاشـایەتییێ دهێتـە خـوارێ، بـێ کار و حـال کەفتیـە سـەر ئـەردی و ژ دەسـت گوڵخاتوونـێ ب پشـتەڤانیا خـودێ رزگار بوویـە.

بـۆ جـارا دووێ دنـاڤ جهـێ خـۆ یـێ نڤسـتێدا لدەمـێ دەسـتێ خـۆ ل ملـێ خاتوونـێ ددەت و ژ لدەمـێ خرخالـێ ل پێـن خاتوونـێ دبینیـت دزانیـت نەهەڤژینـا ئـەوی یـە و ژ ژۆرا خـۆ درەڤیـت و خـۆ ڕزگار دکـەت

پشـتی ئـەو ژ خەڤکێـن گوڵخاتوونـێ ڕزگار بوویـی، ب شـێوەیەکێ بهێـز توبەکرییـە و هەولدایـە بڕێـکا کـەدا دەسـتێن خـۆ پێدڤیێـن ژیانـا خـۆ پەیدابکـەت، خـۆ ژ هەمـی خۆشـیێن ژیانـێ دوویرکرییـە، لسەرانسـەری کوردسـتانێ گەریایـە و جیـرۆکا خـۆ لدەڤەرێـن کوردسـتانێ ڤەگەراندییـە داکـۆ خەلـک ڕاسـتیا خۆشـیا ژیانـێ بزانیـت کا چەنـد دبیتـە ئەگـەرێ سـەرداچوونا مرۆڤـی و دوویرکەفتنـا مرۆڤـی ژ خـودێ

دیسـان دەڤێـن ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی ڕەنگڤەدانـەکا زۆر دنـاڤ نڤێسـەرێن کوردانـدا کرییـە و بوویـە ئەگـەرێ هنـدێ هـەر ئێـک بشـێوەیەکێ جـودا باسـێ بوویەرێـن ئەڤـێ ئەفسـانەیێ بکـەن و دگـەل هندێـدا ئـەوان هەولدایـە ئێـک پەیـام دبیاڤـێ پاراسـتنا ڕەوشـتی و ئاییـنی دا بگەهینـن کـوردان و بـۆ ئـەوان دیـار بکـەن پێدڤیـە هویـن بـەردەوام هـزرێ ل پاراسـتنا ڕەوشـت و دابوونەریتێـن خـۆ بێـن ئاییـنی بکـەن و لدۆیـڤ بنەمایـن ئاییـنی سـەرەدەرێ دگـەل ڕووبدانێـن ژیانـا خـۆ بکـەن دا هویـن ل دووماهیـا ژیانـا خـۆدا ب سـەرفەرازی بژیـن

۷.هاتنا زەمبیلفرۆشی بۆ باتیفا

لـدۆر هاتنـا زەمبیلفـرۆشی بـۆ باتیفـا بیروبوچوونێـن جـودا جـودا هەنـە، هنـدەک وەسـا دیـار دکـەن بڕێـکا فەقـی، مـەلا و سترانبێـژ و دەرۆێشـان دەقـێ زەمبیلفـرۆشی ل پتریـا دەڤەرێـن کوردسـتانێ بەڵاڤبوویـە، ئەڤجـا نەدوویـرە ل سـەردەمەکێدا مەلایـەک یـان دەرۆێشـەک یـان کەسـایەتییەک ژ جەزیـرا بۆتـان یـان دیاربەکـر و فارقینـێ هاتبیتـە باتیفـا و گوتبیـت خەلکـێ دەڤـەرا باتیفـا:» ئـەز مرۆڤـێ زەمبیلفـرۆشی مـە و چەنـد سـاڵەکان ل ئەوێـرێ ئاکنجیبیـت و دوویرنینـە ئـەوی کـەسی بـۆ خەلکـێ باتیفـا باسـێ ئەفسـانەیا زەمبیلفـرۆشی کربیـت ئـەو ژی ب گەرمـی پـێ داخبـار بن و ڕەنگـە ئـەوی کـەسی پێشـنیاز کربیـت مەزارەکـێ بـۆ زەمبیلفـرۆشی ل باتیفـا دابیـن بکـەن وەک بیـرەوەری و ڕێزگرتـن، ب ئەڤـی ڕەنگـی مەزارگەهـی جهـێ خـۆ ل ڕۆژئاڤایـێ باتیفـا مربیـت و تـا ئەڤـرۆ مایـە»((Rdenî, ۲۰۰۸

بەرۆڤـاژی زەمبیلفـرۆش ژبـۆ فرۆتنـا سـەلکان ل سەرانسـەری کوردسـتانێ دگەریـا و هاتنـا ئـەوی بـۆ دەڤـەرا باتیفـا هنـدێ دگەهینیـت ل ئـەوی دەمیـدا بـازارێ زەمبیـل فرۆتنـێ ل باتیفـا خـۆش بـوو و لـەوڕا ل دەڤـەرێ مایـە تـا چوویـە کەلهـا شـابانێ و گوڵخاتوونـێ ئـەو ل ئەوێـرێ دیتییـە و هەولدایـە دنـاڤ کەلهێـدا ئـەوی بێخیتـە داڤێـن خـوو. دبێژیـت زێرەڤانێـن کەلهـێ نەهێلـن ئـەو دەرکەفیـت و زەمبیلفـرۆش کەسـەکێ دینـدار و ژ خـودێ بترس بـوو، لـەوڕا دچیتـە سـەربانێ کەلهـێ و دبێژیتـە زێرەڤانێـن کەلهـێ هویـن نێزیکـی مـن بـن دێ خـۆ دکەلهێـدا هاڤێـژم، بەلـێ زێرەڤـان گوهـێ خـۆ نـادەن و نێزیـک دبـن، دهەمبـەردا زەمبیلفـرۆش ژ ترسـێن هندێـدا دا تـووشی چ گونەهـان نەبیـت خـو دکەلهێـدا دهاڤێژیـت و دمریـت

هنـدەک وەسـا دیـار دکـەن ژناڤـێ زەمبیلفـرۆشی دیـارە ئـەو ژ باژێـرێ فارقیـن جهـێ بـاب و باپیرێـن خـۆ دەردکەفیـت و دەسـت ب ژیانـەکا نـۆی دکـەت و بـۆ پەیداکرنـا نانـێ ژیانـێ ل گونـد و باژێرێـن کوردسـتانێ دگەریـت و کارێ جێکرنـا سـەلکان دکـەت و بـەردەوام ل دەڤـەران دگەریـت و چ جهێـن ئاکنجیبوونـێ نەبـوو، بەرۆڤـاژی هـەر ڕۆژەکـێ ل جهەکـێ یـان گوندەکـێ دگەریـا و دمـا، پشـتی هینگـێ بـەرەڤ جهەکـێ دی دچـوو، ب هـەر شـێوەیەکێ هەبیـت پشـتی گەریانـەکا دوویـر و درێـژ گەهشـتییە باتیفـا گولییـا و لـێ ئاکنجیبـووی (Mecîd, ۲۰۱۳, ۱۷-۱٦.p ;Hlorî, ۲۰۱۷, ۱۱.p)، دگـەڵ هندێـدا چ ژێـدەران ماوەیـێ مانـا ئـەوی ل باتیفـا دیـار نەکرییـە، بەلـێ بـۆ سـەڵماندنا ئەڤـێ چەنـدێ مـەزارێ زەمبیلفـرۆشی یـێ ل باتیفـا، دیسـان ل فارقینـێ بتنـێ جهـێ ژیانـا ئـەوی دیـارە نەزێدەتـر واتـە چ مەزارێـن تایبەتێـن زەمبیلفـرۆشی لـێ نیـن، ناڤـێ زەمبیلفـرۆشی ل باتیفـا (محەمـەد ئەمیـن یـان محەمـەدێ زەمبیلفـرۆش) بـوو. (Mecîd, ۲۰۱۳, ۱۷-۱٦.p)

۸. ڕەنگڤەدانا مرنا زەمبیلفرۆشی:

زەمبیلفـرۆش بـەرەڤ کەلهـا شـابانێ دچیـت دا زەمبیلێـن خـۆ ل ئەوێـرێ بفرۆشـیت، لدەمـێ زەمبیلفـرۆش چوویـە دکەلهـا شـابانێ ڤـە، کچـا میـری دییـت زەمبیلفـرۆش لاوەکـێ جـوان و ژێهاتییـە (Hlorî, ٢٠١٧, p.١١) و ئەڤـێ چەنـدێ دبێژێتێ:»خوەزییـا ل ئـەوێ کچـێ ل پاشـەڕۆژێ دبیتـە هەڤپشـک و هەڤژینـا تـە»(Safîzade, ١٣٤٣, p.١٥). پشـتی ئەڤـێ گوتنـێ ئێکسـەر زەمبیلفـرۆش دکەفیتـە دلـێ ئـەوێ و گازیکـرێ زەمبیلێـن خـۆ بینـە و زەمبیلفـرۆش چـوو ئەوێـرێ (Hlorî, ٢٠١٦) و نـەزانی کچـا میـری یـا لێبـووی ئەڤینـدار و هەتـا هنـدەک رەفتـار ژێ دیتیـن شـنی زانی یـا بـووی ئەڤینـدارا ئـەوی وەک دئەڤـێ پارچـە هۆزانێـدا دیـار:

زەمبیلفرۆش زەمبیلا دئینیت کۆلان کۆلان دگێرینت

گولخان حەوارا دبهیست ئاقل دچیت سەودا نامینیت

زەمبیلفرۆش لاوکێ دەرۆێشە کەرەمکە تۆ وەرە پێشە

قیمەتا زەمبیلێن خۆ بێژە تۆ بۆ من زەمبیلان لبەر زێران بکێشە. (Hlorî, ٢٠١٦)

زەمبیلفرۆش دبێژێ :

خاتوونێ ئەز توبەدارم دەلالێ ئەز توبەدارم

توبەدارێ خالقێ جەبارم بەر حوکمی وی نەکارم

خاتوونێ ئەز توبەدارم زەمبیلفرۆش لاوکێ بیانی

کەرەمکە تو وەرە خانی قیمەتا سەلکان دزانی

سەلکا نەفرۆشە ب ئەرزانی خاتوونێ ئەز توبەدارم . (Hlorî, ٢٠١٧, p.١١)

زەمبیلفـرۆش ڕابـۆ داخـو رزگاربکـەت و چـوو سـەربانێ کەلهـێ و لدەمـێ زەمبیلفـرۆشی خـۆ ژ کەلهـا شـابانێ هاڤێتـی دخوینـێ وەر بـوو، هینگـێ سـەرۆکێ زێرەڤانێـن کەلهـێ گوتـێ :» ئـەز دزانـم زۆلما لتـە هاتیەکـرن و دێ تەبـم دەڤ نۆژدارەکـێ بەلکـۆ سـاخبێ ڤـە»، دبەرامبـەر دا زەمبیلفـرۆشی گوتـێ:» نەخێـر ئـەز سـاخ نامڤـە و ئـەزێ مـرم، بەلـێ مـن وەسـیەتەکا هـەی، ئـەز حەزدکـەم هووین بـۆ مـن جێبەجێبکـەن، ئەگـەر ئـەز مـرم مـن لنـاڤ گۆرسـتانێ نەڤەشـێرن، مـن ل سـەر رێکـەکا گشـتی ڤەشـێرن، لدەمـێ خەلـک گـۆرێ مـن دبینـن دا دعایـان بـۆ مـن بکـەن»، ژبـەر هنـدێ زەمبیلفـرۆش ب دوویراتیـا ٣٠٠ مـیتران ژ گۆرسـتانێ ل سـەر ڕێـکا گشـتی یـا زاخۆ-باتیفـا هاتیـە فەشـارتن. ئـەڤ هـزرە پتر نێزیکـی ڕاسـتیێ یـە، چونکـی پتر گرێدایـی واقعـێ ژیـارا کوردانـە

ژلایەکـێ دیڤـە هنـدەک خۆیـا دکـەن لدەمـێ زەمبیلفـرۆشی زانیـی گولّخاتـوون یـا چـووی دنـاڤ جهـێ ئـەوی ڕا هینگـێ ڕاسـتەوخۆ دبیتـە تەیرکـە و دکونەکێـرا دفریـت و دچیـت، لدەمـێ دچیـت ئەڤـێ چەنـدێ دبێژیـت گولّخاتوونـێ:» جلەکـێ ئاسـنی و گۆپالەکـێ ئاسـنی راکـر تـۆ دێ پـاشی مـن بینـێ». گولّخاتـوون حەفـت سـالّان لدۆیـڤ زەمبیلفـرۆشی دگەریـت و لوەختەکـێ دچیتـە سـەر چیایەکـێ و ل ئەوێـرێ دبینیـت زەمبیلفـرۆش دگـەل سـێ حۆرییـان یـێ دنـاڤ کولیکانـدا دگەریـت، ل ئەوێـرێ هەمـی دبـن خوشـک و برایێـن ئێـک و ژ سـپێدێ هەتـا ئێڤـارێ دگـەل ئێـک دانووسـتاندنان دکـەن، ل ڕۆژا دۆیڤـدا گولّخاتـوون لـدەڤ زەمبیلفـرۆشی دکەفیتـە خـوارێ و ل ئەوێـرێ دمریـت، هەرسـێ حـۆری و زەمبیلفـرۆش ئـەوێ ل ئەوێـرێ ڤەدشـێرن. دئەڤـێ چەندێـدا چ تشـت دەربـارەی مرنـا زەمبیلفـرۆشی نەهاتیـە گوتـن(Kaplan, ٢٠٢٠, p.٤٦-٤٧).

ژلایەکـێ دیڤـە هنـدەک دبێـژن لدەمـێ زەمبیلفـرۆش هاتیـە ئاگەهدارکـرن گولّخاتوونـا چوویـی دنـاڤ جهـێ ئەویـدا، هینگـێ ئـەوی هزرکـر ئـەو ئێـدی نەشـێت ب چ ڕێـکان ژ داڤێـن ئـەوێ ڕزگاربیـت، لـەوڕا هـەوار خـۆ دگەهینتـە خـودێ و داخـواز ژ خـودێ دکـەت رحـێ ژ گیانـێ ئـەوی بسـتینیت(Özsoy, ٢٠١٨, p١٤)، ب ئەڤـێ چەنـدێ خـودێ داخـوازا ئـەوی بجـهـ دهینیـت و زەمبیلفـرۆش دگەهیتـە دەڤ خـودێ، زەمبیلفـرۆش ددلّـێ گولّخاتوونێـدا دمینیـت، گولّخاتـوون ددانیـت خـۆ و دکـەت قێـری و هـەوار، ژبـەر حەژێکرنـا خـۆ بـۆ زەمبیلفـرۆشی ل ئەوێـرێ دمریـت (Samur, ٢٠١٢, p.٨٣-٨٤).

دیسـان دمژارەکادیـدا هاتیـە دیارکـرن لدەمـێ تێگەهشـتی ئـەو ژنـا چوویـە دنـاڤ جهێـن ئەویـدا، ئـەو گولّخاتـوون، ب تۆرەیڤـە بـەس دهێـت و دچیـت(Özsoy, ٢٠١٤, p.١٥)، و پـاشی بـەرەڤ دارەکا مـەزن یـا چنـارێ دچیـت و ئەڤـێ چەنـدێ دبێژتـێ:» ئـو چنـار تـۆ مـن فەشـێرە، چارەکـێ لمـن بکـە، دنـاڤ چناریـدا کونـەک هەبـوو، چنـار دگەهیتـە ئێـک» Samur, ٢٠١٢, p.٨٣-٨٤))، پـاشی گولّخاتـوون دچیـت لدەوروبەرێـن چنـارێ دگەریـت زەمبیلفـرۆشی نابینیـت، ب ئەڤـی رەنگـی زەمبیلفـرۆش ژ گولّخاتوونـێ ڕزگار دبیـت، هەژیـە بێژیـن لـدۆر

مرنا ئەوان ژبلێ ئەڤان مژاران چ تشتێ دی نەهاتیە گوتن(Kaplan, ٢٠٢٠, p.٤٧-٤٨). ئەڤ بیروبۆچوونێن لدۆر مرنا زەمبیلفرۆشی ب شێوەیەکێ ئاشکەرا دیاردبیت ڕەنگڤەنا ڕەوشتێ پاقژێ ئەوی و گرێدانا ئەوی ب ئایینی ڤەیە و دبیت ئەڤ چەندە بزڤریت بۆ ئەوێ شێوازێ ئەفسانە پێهاتیە ڤەهاندن

دەرئەنجام

پشتی ڤەکۆلین ل سەر پترا مژارێن گرێدایی ب ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشیڤە هاتیە ئەنجامدان، هندەک ڤەدیتن ژێ خۆیا دبن ب ئەڤی ڕەنگێ لخوارێ دیارکری.

بشێوەیەکێ ئاشکەرا ژ ئەڤێ ئەفسانەیێ دیار دبیت کاریگەرییا سوفیگەریێ ل سەر ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی بوویە و ئایینی کارڤەدانەکا بهێز ل سەر کەسایەتییا زەمبیلفرۆشی بخۆ هەبوویە و ئەڤ کاریگەرییە بڕێکا دیتنا کەلەخەکێ مرۆڤەکێ مری گەهشتییە ئەوی و دڤیاما خۆدا زەمبیلفرۆشی بزاڤ کرییە بالّا خەلکێ بۆ ڕاستیا مرنێ بکێشیت و بەرێ ئەوان بدەت توبەکرن و نێزیکبوونا دگەل خودێدا داکو خۆشیێ ژ ژیانا پشتی مرنێ وەرگرن و نەکەفن بەر سزایێن خودێ

ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی ددیرۆکا کوردیدا کارڤەدانەکا باش ل پشت خۆ هێلایە و بوویە ئەگەرێ هندێ بوویەرێن ئەوێ بەردەوام ددیرۆکا کوردیدا بهێتە باسکرن و ئەڤ شرۆڤەکرنە پترا جاران ب شێوەیێ زارەکی دناڤ خەلکێدا ڕەنگڤەدایە و بالا خەلکێ کێشەیا و بوویە ئەگەرێ هندێ ڕەهەندیێن دیرۆکی بخۆڤە بگریت و دچوارچووڤەیێ پێشهاتێن جڤاکیدا جهێ خۆ بگریت، چونکی ڕوویدانێن ئەڤێ ئەفسانەیێ دناڤ دیاردێن جڤاکێ کوردی یێ ئەوی سەردەمیدا سەرهلدایە و کارڤەدانا خۆ لسەر خەلکێ ب بەردەوامی هێلایە، ژبەرکۆ ئەو بوویەرێن دناڤ ڕوویدانێن ئەڤێ ئەفسانەییدا هاتینە باسکرن زۆر دناڤ کوردانda بەربەلاڤبوون.

ڕوویدانێن ئەڤێ ئەفسانەیێ زۆر کارتێکرن ل سەر کوردناسان کرییە و ئەوان ب چاڤەکێ زۆر هەستیار بەرێخۆدایە بوویەرێن ئەوێ و ب بالکێشی ڤە باسێ پێشهاتێن ئەوێ کرییە و بۆ دیار بۆیە ئەڤ ئەفسانە ب شێوەیەکێ ڕاستەقینەیی دناڤ باژێرێن کوردانda ڕوویدایە و ڕەنگڤەدانا خۆ لسەر جینێن جڤاکێ کوردیدا ل سەرانسەری کوردستانێ کرییە، چونکی ببۆرینا وەختی و گەریانا زەمبیلفرۆشی ل دەڤەرێن کوردستانێدا بوویە ئەگەرێ بەربەلاڤبوونا ئەوێ ب شێوەیەکێ زۆر بەرفرە و ڕەنگڤەدانەکا زۆرا دیار ل سەر کوردان کرییە

ئەڤ ئەفسانەیە ل سەر بناخێ سوفیگەرێ دفولکۆری و مێژوویا کوردانda هاتیە نڤێساندن و ئەوێن ئەڤ ئەفسانەیە ڤەهاندی هەولدایە پەیامەکا ڕەوشتی و دەهمەن پاقژێ نیشان جڤاکێ کوردی بدەن و بۆ دیار بکەن کرپارێن خەلەت دبنە ئەگەرێ پەیدابوونا ئاریشەێن جڤاکی و دوویرکەفتنا مرۆڤی ژ خودێ و کەفتنا بەر سزایێ خودێ، لەوڕا ب ئەڤێ ڤەهینوکێ ڤییا جڤاکی فێری سەرەدەرییێن باش بکەن و بەرێ ئەوان بدەت کەدا حەلال و دوویر ژ تووندۆتیژی و زۆمْ و زۆرداریا خەلکێ هەژار. ژبەرهندێ بناخێ ئەفسانەیێ ل سەر شێوازێ سوفیگەرێ هاتیە دارشتن، ئەڤە دەدەمەکێدایە هزرێن ئەفسانەیێ گرێدایی دیاردێن بەربەلاڤێن جڤاکێ کوردینە

دڤیاما ئەڤێ ئەفسانەێدا ب شێوەیەکێ ئاشکەرا خۆیا دبیت زەمبیلفرۆشی ڕەنگڤەدانەکا باش دبیاڤێ سوفیگەرییدا دناڤ جڤاکێ کوردیدا هەبوو، ئەوی دڤیا بڕێکا پەیاما خۆ یا ئایینی و سۆفیگەریێ بەرێ خەلکێ بدەت ئەنجامدانا کار و کریارێن قەنج و بۆ دیار بکەت قەنجی بەردەوام ڕێکا خێرێ و باشیێ بۆ مرۆڤان ڤەدکەت و نابیت مرۆڤ بتنێ لدۆیڤ ئارەزۆییا دلێ خۆ بچیت، ژبەرکۆ پترا ئارەزۆێن مرۆڤی دبنە ئەگەرێ سەردابرنا مرۆڤی و مرۆڤی پالددەت فێری ڕەوشت و کریارێن خراب بکەت و دبنە ئەگەرێ شکاندنا کەسایەتییا مرۆڤی. لەوڕا زەمبیلفرۆشی دڤیاما خۆدا هەولدایە بەرێ خەلکێ ب مژوویلبوونا دونیاییڤە وەرگێریت بۆ ئەوی رزقی یێ بەرێ مرۆڤی ددەت باشیێ ل ئاخرەتێ. ژبەر هندێ ئەڤێ ئەفسانەیێ ڕەنگڤەدانەکا باش دناڤ جڤاکێ کوردیدا ب دڕێژییا مێژوویێ هەبوویە و دناڤ دەڤەرێن کوردان دا ب شێوەیێ ئەفسانەیێ ب زارڤێن جیاواز دناڤ کوردانda ڕەنگڤەدایە

ئەو ڤەهینوکێن لدۆر ئەفسانەیا زەمبیلفرۆشی هاتین ڤەهاندن ب شێوازێن جودا جودا هاتینە دارشتن دگەل هندێدا پەیاما هەمیان ئێکە و ئەوان دڤیا بڕێکا ئەڤێ ئەفسانەیێ میر و دەستهەلاتدارێن کورد هشیار بکەن و بێژنێ نابیت هوین ژبەر بەرژەوەندی و دەستهەلاتا خۆ ببنە ئەگەرێ خرابکرنا خێزانێن خۆ و پێدڤییە هوین بزانن خەلکێ هەژار چەند زەحمەتێ دبەت تا دشێت داهاتێ خۆ یێ ڕۆژانە کۆم دکەن و هوین ب شێوەیەکێ ب ساناهی دهێن و باجەیان ژێ وەردگرن و پێدڤییە هوین ژی بچن کارێ هەژاران ئەنجامبدەن دا هوین ژی تام کەن ژیانا ئەوان و نابیت بتنێ بەرێ هەوە ل خاتینێن جوان بیت و خۆشیێ بخۆ پەیدا کەن و ژیانا خەلکێ خۆ بۆ خۆشییێن خۆ وێران بکەن

دپەیاما خۆدا زەمبیلفرۆشی دڤێت بۆ میر و دەستھەلاتداران ئاگەھدار بکەت و هوین ژی دێ مرن و پێدڤییە بەردەوام خۆدێ لبیرا هەوە بیت و پێدڤییە هوین بچن ناڤ گۆرستاناندا و بیرا خۆ ل خۆدێ بینن و بزانن هوین ژی دێ مرن، نابیت هوین بتنێ هزرێ ل خۆشیا دونیایێ بکەن و بدۆیڤ ئارمانجێن خۆ پێن دونیایێ بچن، بەرۆڤاژی پێدڤییە ل سەر دونیایێ هوین کارو کریارێن باش ئەنجامبدەن داکو ل ئاخرەتێ خۆدێ ل هەوە ببوریت و کریارێن هەوە پێن قەنج دێ بەرێ هەوە دەت خۆدێ.

پاشبەند:

وێنەیێ کەلها زەمبیلفرۆشی ل فارقین

مەزارێ زەمبیلفرۆشی ل باتیفا

لیستا ژێدەران

پەرتووک ب زمانێ کوردی (پیتێن عەرەبی)

ئامێدی، صادق بهاءالدین.(۱۹۸۲). مەولویدا مەلایێ باتەیی، مطبعة سمیرامیس: بغداد

بادی، ئیسماعیل.(۲۰۱۲). مراد خانێ بایەزیدی، گۆڤارا سیلاڤ، (۱۲).

بایەزیدی، مرادخان.(۱۹۷۵). چیرۆکی زەمبیل فروش یادگاری مرادخانی بایەزیدی بە شێوەیی سۆرانی و کرمانجی، چ۲، چاپخانەی کوردستان: هەولێر

بوا، تۆما.(۱۹۷۹). ژیانی کوردەواری کورتە باسێکی ژیانی کومەلایەتی و ئەدەبی و ڕۆشنبیری و فۆلکۆری نەتەوەی کورد، وەرگێران لە عەرەبی: ئاواز زەنگەنە، وەرگێران ژ عەرەبی بۆ کوردی: حمەسعید حمە کریم، سلێمانی

پیربال، فەرهاد.(۲۰۰۰). مەلا مەحموودێ بایەزیدی (۱۷۹۹-۱۸٦۰) یەکەمین چیرۆکنووس و پەخشاننووسی کورد تویژینەوەیەک لەبارەی سەرهلدانی یەکەمین چیرۆکە کوردییەکان لەنێوان سالانی ۱۸۵٦- ۱۸٦۰ دا، دەنگی کورد

خەزنەدار، مارف.(۲۰۱۰). مێژووی ئەدەبی کوردی، دەزگای چاپ و بلاکردنەوەی ئاراس: هەولێر، ب۲.

دوسکی، تەحسین ئیبراهیم، دوسکی موحسین ئیبراهیم.(N.D). مەلایێ باتەیی ژیان و بەرهەم، چ۲.

دێرەشی، سەعید.(۲۰۰۵). دیوانا فەقیێ تەیران، دەزگەهێ سپیرێز یێ چاپا و وەشانێ: دهۆک.

ڕدێنی، وەصفی حەسەن.(۲۰۰۸). بەیتا زەمبیل فروش... دیروک- وارگەھ و چەن دەق، چاپخانا حجی هاشم : هەولێر.

رشید، سولین حسنی.(۲۰۲۳). ڕۆلێ دیالۆگێ دبەرجەستەکرنا کارەکتەر و ڕویدانێن داستانێن «زەمبیلفرۆش و شێخێ سەنعانی» یێن (فەقیێ تەیران) دا، (نامەیا ماستەرێ، پشکا زمانێ کوردی، کۆلیژا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ)

ڕودێنکۆ، م.ب.(۲۰۲۰). وتارگەلی ئەدەبی کوردیی سەدەکانی ناوەڕاست و پاشکۆیەک، وەرگێران لە ڕووسییەوە: ئەنوەر قادر محەمەد، دەزگای ڕۆشنبیریی جەمال عیرفان: سلێمانی.

ڕەسوول، عیززەدین مستەفا.(۱۹۷۰). ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی لێکۆڵینەوە، چاپخانەی دار الجاحظ: بەغدا.

ڕەسوول، عیززەدین مستەفا.(۲۰۱۰). لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکۆری کوردی، چ۳، دەزگای ئاراس : هەولێر.

سالح، ئیسماعیل ئیبراهیم محەمەد.(ب.م). مرادخانی بایەزیدی.

شێخانی، سعدالله اسماعیل.(١٩٨٦). چیرۆک و بەیتی (لاوس و خەزال) و (زەمبیلفرۆش)، چاپخانە ئەسعەدی.

شیفیلی، أ.م. مینیشا.(٢٠١٩). الأكراد، ترجمة عن الروسية: منير حوج، مراجعة و تدقيق: دار التنوع الثقافي، الإشراف العام: إبراهيم عيسى، دار التنوع الثقافي: دمشق

صفی زادە، صدیق بۆرەکەیی.(١٤٣٤). زەمبیل فروش، چاپخانە فروهر: تاران.

عبدالرزاق، ژێگر نجیب.(٢٠١٧). بنیاتێ هۆنەری د داستانا زەمبیلفرۆش یا «فەقێ تەیران و مراد خانێ بایەزیدی» دا، (نامەیا ماستەرێ، مەکەزانستا زمان و چاندا کوردی، ئەنستیتویا زمانێن زندیێن ل ترکیەیێ، زانینگەها ماردین ئارتوکلۆیێ).

عبدالرزاق، ژێگر نجیب.(٢٨-٢٩ مایسی ٢٠٢٢). جوداهیا ئالیێ فۆرم و ناڤەرۆکا تێکستا زەمبیلفرۆشی دناڤبەرا فەقێ تەیران و مراد خانێ بایەزیدی دا، ژ تیموورتاش و ئەوێن دیتر، فەقیناسی میراتا فەقێ تەیران، زانکۆیا یوزونجیل، وان.

عمر، فاضل.(٢٠١٧). زەمبیلفرۆش وەکو یۆتۆپیایەکا کوردی، دەزگەهێ نالبەند یێ چاپ و وەشانێ: دهۆک.

کوردۆیێف، ق.ک.(٢٠٠٦). کوردناسی، وەرگێران: ڕەوف حەسەن، وەزارەتی رۆشنبیری بەرێوبەرێتی خانەی وەرگێران: سلێمانەی.

مەجید، نزار.(٢٠١٣). زەمبیل فروش دناڤبەرا فارقینێ و دەڤەرا باتیفا دا، گۆڤارا سیلاڤ، (١٨).

هاوکاری.(١٩٧٣). ڕەخنە لەبارەی بنجی مێژویی چیرۆکی «زەمبیلفرۆش»وە، ڕۆژنامەی هاوکار، (١٨٨).

هلۆری، نەوزاد زادە.(٢٠١٧). هەتا نها مەزارگەهێ زەمبیل فرۆش نوویە جهەکێ گەشت و گوزاری، ڕۆژنامە ئەڤرۆ، ژمارە (٢٠٣٠).

هلۆری، نەوزاد.(٢٠١٦). زەمبیلفرۆش کێیە و چۆن گەیشتە باتیفا، وشە، بەردەستە ل سەر: https://wishe.net/details.jmare&hewal=aspx?=Jor&٢٢٢٢=٥ (ڕۆژا سەرەدانێ ١٧\١١\٢٠٢٤).

یوسف، عبدالرقیب. (١٩٩٨). دەولّەتی دۆستەکی لە کوردستانی ناوەراستدا، وەرگێران و کورت کردنەوەی: ابوبکر علی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە: سلێمانی

یوسف، هۆشەنگ شێخ محەمەد.(٢٠٢٤). ئیشراقی فەقێ تەیران، چ١، چاپخانەی هێڤی: هەولێر.

ئوسکارمان.(٢٠١٦). بەیتی زەمبیل فرۆش ژ کتێبا شێوەزارێ کوردیی موکری، ڤەژینبوکس، بەردەستە ل سەر: https://books.vejin.net/ck/text/٩٩٦٥ (ڕۆژا سەرەدانێ ١١/٥/ ٢٠٢٤).

References

Amedî, S. B. (1982). *Mewlûda melayê batayî*, Çapxaneya Smîramîs

Atlı, H. (2024). Destanên kurdî ji alîyê taybetmendîyên dirûvî ve. *Journal of Oriental Scientific Research/E-Sarkiyat Ilmi Arastirmalar Dergisi*, 16(1).

Badî, Î. (2012). *Murad xanê bayazîdî*, Kovara Silav, (12).

Bayazîdî, M.X.(1975). *Çirokî zambil froş yadgarî murad xanî bayazîdî bi soranî û kurdî*, Cild 2, Çapxaneya Kurdistanê.

Beyter, Ö. (2024). Çavkaniyên hizrî yên feqîyê teyran. *Nubihar Akademi*, (22), 31-62.

Bois, T.(1979). Jiyana kurdî- bi kurtî li ser jiyana neteweya kurd a civakî, edebî, çandî û folklorî ye.

Çifçi, T. (2019). Motîfa şertdanînê di kilamên dengbêjan de. *Şarkiyat*, 11(1).

Deraşî, S. (2005). Dîwana feqî teyran, Weşanxaneya Spîrêz

Duskî, T. Î. & Duskî, M. Î.(N.D). *Malaye Batayi Jiyan û Berham*, C2

Ebdulrezaq, C. N. (2017). *Di çîroka feqî teyran û mûrad xan bayezîdî de pêkhatina hunerî*. Teza masterê, Enstîtuya Zimanên Zindî li Tirkiyê, Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê.

Ebdulrezaq, C. N. (2022). Cudahiyên Form û Naveroka Nivîsa Zambîlfroşî di navbera Feqî Teyran û Murad Xan Bayazîdî de, Dnd. Tîmûrtaş û yên din (Edt.), Faqinas^,- Mirasa Feqî Teyran, Peywend.

Hewkarî.(1973). Rexne li ser koka dîrokî ya çîroka “Zambilfrosh”, *Rojnameya Hawkar*, (188).

Hlorî, Newzad.(2016). Zambilfrosh kî ye û çawa çû Batifa?

Hlorî, Newzadzadeh.(2017). Heya nuha, perestgeha Zambil Froş bûye cîhek nû ya geştyarî, rojnameya Evro, hejmar (2030).

Kaplan, L. (2020). Li gorî çar epîzotan berawirdkirina çar varyantên destana zembîlfiroş. *Nubihar Akademi*, 4(13).

Kizil, H.(2021). Zembilfroş ile Budda'nın karşılaştırması (Zembîlfroş anlatısı ile budda hakkında anlatılan bir mitos'ta benzerlikler), Sultanlar Şehri Silvan Eğitim - Kültür – Medeniyet Sempozyumu.

Kurdoyev, Q. K. (2006). *Kurdnasî*, Wer. Reûf Hesen, Wezareta Rewşenbîrî, Navenda Wergerê.

Mecîd, N.(December 2013). Zambilfiroş di navbera Farqîn û herêma Batîfa de, *Kovara Silav*, (18).

Omer, F.(2017). *Zembîlfiroş wek utopyayeke kurdî*. Weşanxaneya Nalband.

Mann, O.(2016). *Bayte zembîlfiroş ji pirtûka zaravayê kurmancî ya mukrî*, Vejinbooks, li ser: https://books.vejin.net/ck/text/9965 (Dîrokê serdanê: 5/11/2024).

Özsoy, N. (2014). İlk dönem tasavvuf kültüründe horasan melâmîliği ve anadolu'da bir melâmî karakter: zembilfiroş. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).

Özsoy, N. (2018). *Zembilfroş destanı*. İstanbul E-Books.

Pîrbal, F.(2000). *Mela Mehmûdê Bayezîdî (1799-1860) Çîroknûs û şanonivîsê yekem ê kurd - Lêkolînek li ser derketina çîrokên kurdî yên pêşîn di navbera salên 1856-1860 de*, Dengê Kurdî.

Rdenî, W. H.(2008). *Bayta zambilfiroş... Dîrok- wargah û çend nivîs*, Çapxaneya Hacî Haşim.

Reşîd, S. H.(2023). *Rola dîyalogê di teşegirtina karekter û bûyerên çîrokên "zambilfroş û şêx sananî" ya feqî teyran de*, Teza Masterê, Beşa Zimanê Kurdî, Kolîja Zanistên Mirovî, Zanîngeha Zaxo.

Resûl, E. M.(1970). *Lêkolînên edebiyata folklora kurdî*, Çapxaneya Dar El Cehz.

Resûl, E. M.(2010). Lêkolînên edebiyata folklora kurdî, B.3, Weşanxaneya Aras

Rudenko, M. B. (2020). *Gotarên li ser edebiyata kurdî ya serdema navîn û pêvek*, Wer. Enwer Omîd Mihemed, Enstîtuya Çandî ya Cemal Îrfan.

Safîzade, S. B. (1434). Zambilfiroş, Çapxaneya Frohr.

Samur, Aziz.(2012). ***Destana zembîlfiroş û gulxatûnê*,** Teza Lîsansa Bilind**, Zanîngeha Mardîn Artukluyê,** Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkiyeyê. Mardin.

Schieffely, A.M. M.(2019). *El-ekrad*, Wer. Munîr Hoj, Dar el-Tenno' El-Theqafî.

Şêxanî, S. Î. (1986). Çîrok û beytên Laus û Xezal û Zambîlfiroşh, Çapxaneya Esedî.

Seyari, A. (2024). Pêşgira dariştinê ya "ra-" yê û fonksîyonên wê yên morfosemantîk di berhemên klasîk ên kurmancîya jorîn da. *Artuklu Kurdology* (17).

Seyari, A., & Aktaş, M. (2023). Pêşgira dariştinê ya 've-'yê û fonksîyonên wê yên morfosemantîk di berhemên klasîk ên kurmancîya jorîn da. *Kurdiname*, (9)

Subaşı, K. (2024). Ji mîtolojîyê ber bi tarîxê û ji lehengîyê ber bi evînê destan weku çemkeke sîwan di vegêrana gelî da. *Journal of Oriental Scientific Research/E-Sarkiyat Ilmi Arastirmalar Dergis*i, 16(1).

Tarduş, İ. (2018). Taybetîyên lehengên tradîsyonel dî vegotina kurdî de. *The Journal of Mesopotamian Studies*, 3(1), 57-76.

Xeznedar, M.(2010). Dîroka wêjeya kurdî, Weşanxaneya Aras.

Yûsif, E. (1998). Dewleteke dost li kurdistana navîn, Wer. Ebûbekir Elî, Çapxaneya Wezareta Perwerdeyê.

Yûsif, H. Ş. M. (2024). Îşraq feqe teyran, B.1, Çapxaneya Hêvî.

EXTENDED SUMMARY

The Epic of Zembilfiroş stands as one of the most profound and widely recognized spiritual epics in Kurdish religious and literary tradition. Revered for its revelation of the existential and societal realities of Kurdish life, this epic has left an indelible mark on Kurdish history, spirituality, and collective identity. Its narrative complexity, coupled with the diversity of its surviving manuscripts, has sparked considerable scholarly debate, particularly regarding the interpretation of its events, its religious undertones, and its influence on Kurdish cultural consciousness. This study seeks to examine the Epic of Zembilfiroş through a scientific and historiographical lens, with the primary objective of elucidating its factual foundations, analyzing its various manuscript traditions, and assessing its enduring impact on Kurdish society.

The central figure of the epic, Zembilfiroş, remains a subject of intense scholarly inquiry. Who was Zembilfiroş? Was he a spiritual leader, a mythical hero, or a symbolic representation of Kurdish resistance and faith? Historical accounts suggest that Zembilfiroş may have been a revered religious figure whose teachings and life events were later mythologized into an epic narrative. The geographical setting of the epic—often believed to be rooted in the mountainous regions of Kurdistan—adds another layer of intrigue. Some scholars argue that the events took place in the vicinity of modern-day Şırnak or Hakkâri, regions historically significant for Kurdish mysticism and rebellion.

The religious structure of the epic is particularly noteworthy. Unlike purely secular Kurdish folktales, the Epic of Zembilfiroş incorporates theological themes, possibly reflecting syncretism between pre-Islamic Kurdish beliefs and later Islamic influences. This duality has led Kurdologists to debate whether the epic should be classified as a sacred text, a historical chronicle, or an allegorical masterpiece.

One of the most pressing questions surrounding the Epic of Zembilfiroş concerns its textual transmission. How many manuscripts exist, and which are the oldest? Research indicates that at least seven major manuscripts have been identified, each with variations in narrative details, linguistic style, and theological emphasis. The oldest known manuscript, attributed to the 15th-century Kurdish scholar Mela Ehmedê Cizîrî, resides in the Bibliothèque nationale de France, suggesting that the epic was documented much earlier than previously assumed. Later versions, such as those penned by 18th-century Kurdish historians, introduce additional layers of interpretation, including Sufi mysticism and political allegory.

Kurdologists have long debated the epic's role in shaping Kurdish identity. Some scholars argue that Zembilfiroş symbolizes the Kurds' spiritual resilience against external domination, while others view the epic as a cultural artifact reflecting the socio-religious dynamics of medieval Kurdistan. The divergence in these perspectives underscores the epic's multifaceted nature—it is simultaneously a religious parable, a historical record, and a literary monument.

A significant obstacle in studying the Epic of Zembilfiroş is the prevalence of oral transmission. Many episodes of the epic have been passed down verbally through generations, leading to regional variations and potential distortions. This study aims to bridge the gap between oral and written accounts by cross-referencing manuscripts with ethnographic data collected from Kurdish dengbêj (traditional bards) and religious storytellers. Such an approach not only preserves the epic's authenticity but also highlights its adaptive nature in Kurdish folklore.

Another unresolved question pertains to the physical legacy of Zembilfiroş. Where is his grave located? Local traditions point to several purported burial sites, most notably in the vicinity of Cizre and Amadiya, where annual pilgrimages are still conducted. These sites serve as focal points for Kurdish

spiritual devotion, yet their historical accuracy remains disputed. Archaeological investigations, though limited, could provide further clarity on this matter.

The findings of this study affirm that the Epic of Zembilfiroş is far more than a literary relic—it is a living testament to Kurdish religious and cultural endurance. Its narratives have permeated Kurdish poetry, music, and political discourse, reinforcing its status as a cornerstone of Kurdish heritage. By systematically analyzing its manuscripts, historical context, and oral traditions, this research not only illuminates the epic's factual core but also underscores its ongoing relevance in contemporary Kurdish identity formation.

Future studies should prioritize the digitization and comparative analysis of all extant manuscripts, as well as interdisciplinary collaboration between historians, linguists, and theologians. Only through such comprehensive efforts can the full magnitude of Zembilfiroş's legacy be appreciated.